

SVENSKT NÄRINGSLIV

Ett år av coronakris – var står vi nu?

APRIL 2021

Innehåll

Förord	2
1 Inledning och sammanfattning	3
2 Pandemins uppkomst och utveckling	6
2.1 Hur viruset uppkom och spreds	6
2.2 Faktorer som påverkar spridningen	10
2.3 Vilken betydelse har social distansering?	12
3 Ekonomisk kris och krisåtgärder	17
3.1 Nedstängningar sänker BNP	18
3.2 Skilda effekter på olika delar av ekonomin	19
3.3 Större nedgång av arbetade timmar än av sysselsättningen	21
3.4 Ekonomiska krisåtgärder mildrar krisens följder	22
4 Konsekvenserna av krisen	28
4.1 Redan stor statlig skuldsättning växer under krisen	28
4.2 Konsekvenserna för hälso- och sjukvård	29
4.3 Internationell handel och samarbete, både brister och framgångar	30
5 Framtidsspaning och policyslutsatser	32
5.1 Lärdomar av åtgärderna	32
5.2 Lärdomar inför nästa kris	34
5.3 Politik efter pandemin	37

Förord

Coronakrisen har nu pågått i ett drygt år. Antalet avlidna i världen har passerat tre miljoner. Pandemin och de restriktiva åtgärder som vidtagits för att kontrollera och begränsa smittan har orsakat den djupaste fredstida krisen sedan depressionen på 1930-talet. De ekonomiska stimulansåtgärder som världens regeringar vidtagit har i motsvarande mån varit exceptionella. Även om pandemin eller den ekonomiska krisen ännu inte är över, så har vi lärt oss mycket under det gångna året. Denna rapport beskriver krisens förlopp, avseende smittspridning, vidtagna åtgärder och de ekonomiska konsekvenserna. Efter ett års krishantering är det möjligt att dra några slutsatser om effektiviteten av de ekonomiska krisåtgärderna. Även om åtgärderna på ett övergripande plan varit väl avvägda såväl i omfattning som inriktning, finns skäl att på några punkter vara kritisk, bland annat har åtgärder satts in för sent och ibland varit dåligt anpassade till företagens verklighet. Det är viktigt att vi använder erfarenheterna från krishanteringen för att kunna hantera framtida kriser bättre. Lika viktigt är dock att inte tro att krisen förändrat allt. Policyförslag som var viktiga och riktiga före krisen är det alltså fortfarande. Krisen har gjort det än viktigare att säkerställa en hållbar tillväxt. Sveriges behov av en långsiktig reformagenda är ännu större nu än tidigare.

I arbetet har utöver undertecknad deltagit Bettina Kashefi, Johan Fall, Göran Grahn, Henrik Isaksson, Lars Jagrén och Mattias Lundbäck från Svenskt Näringsliv, samt Hans Peter Larsson (Auktoriserad Skatterådgivare FAR), Roger Molin och Mikael Sandström (ekonomie doktor). Mikael Sandström har även ansvarat för sammanställningen av denna rapport.

Stockholm 22 april 2021,

Jonas Frycklund
Biträdande chefekonom

1 Inledning och sammanfattning

Hittills har tre miljoner människor avlidit av covid-19, sjukdomen som skapat den pågående pandemin.¹ I Sverige var covid-19 under 2020 en av de tre största dödsorsakerna.² Pandemin är förmodligen, räknat i antalet döda, den värsta katastrof som drabbat Sverige på ett sekel, det vill säga sedan spanska sjukans härjningar.

Även de ekonomiska konsekvenserna har varit dramatiska, både som en följd av pandemin i sig själv och till följd av de drastiska nedstängningsåtgärder som vidtagits för att begränsa och hantera smittspridningen. För helåret 2020 pekar OECD:s senaste prognos på en global nedgång i BNP med 4,2 procent.

De långsiktiga konsekvenserna, både de hälsomässiga och ekonomiska, är okända, osäkra och svåra att bedöma. En avgörande faktor är de vaccinationsprogram som nu genomförs. Hur effektiva kommer vaccinerna att vara? Hur stor andel av befolkningen kommer att vaccineras? Hur snabbt kan vaccinationerna ske? De långsiktiga hälsokonsekvenserna beror på hur många ytterligare människor som kommer att insjukna, men även på vilka folkhälsokonsekvenser som den ekonomiska nedgången kommer att få. Eftersom covid-19 är en ny sjukdom är kunskapen om långtidseffekterna begränsad.

Vi har dock lärt oss mycket sedan januari 2020, när sjukdomsutbrottet i Wuhan först blev känt utanför Kina. Forskning och praktisk erfarenhet inom sjukvården har lett till bättre behandlingsmetoder av covidsjuka patienter. Olika länder har tillämpat olika metoder för att begränsa smittspridning, med varierande framgång. Nya vacciner har tagits fram med unik snabbhet och vaccinationsprogram pågår nu. De ekonomiska insatserna för att mildra de ekonomiska följdverkningarna kan börja utvärderas.

I denna rapport sammanfattas lärdomarna. Syftet är att utifrån olika länders agerande dra slutsatser om vilka metoder som fungerat bäst, och därmed bidra till att förbättra den fortsatta hanteringen av denna kris och stärka beredskapen och utarbeta handlingslinjer inför nästa kris.

1 Uppgiften från *Financial Times* "Coronavirus tracker". Tillgänglig: <https://on.ft.com/3gaZ0VI> Läst: 2021-04-19.

2 Socialstyrelsen (2020). *Statistik om dödsorsaker 2019*, 3 juni. Socialstyrelsen (2020). *Dödsorsaker första halvåret 2020*, 17 november.

I avsnitt 2 beskrivs pandemins förlopp och vilka faktorer som tycks ha störst betydelse för smittspridningen. Två avgörande miljöfaktorer tycks vara befolkningstätheten och den absoluta luftfuktigheten. Även om det finns undantag, så är det främst i tätbefolkade områden som spridningen varit stor. Hög absolut luftfuktighet tycks dämpa smittspridningen, vilket återspeglas både i regionala och säsongsmässiga variationer. Vissa åtgärder som vidtagits, både rekommendationer, lagar och informationsinsatser, har lyckats begränsa smittspridningen. Avgörande har varit i vilken utsträckning som åtgärderna lett till minskade sociala kontakter. Slutligen tycks andelen av befolkningen som redan varit smittad ha viss betydelse, eftersom sjukdomen oftast ger upphov till immunitet, åtminstone under viss tid.

I avsnitt 3 beskrivs hur ekonomin påverkats, liksom vilka åtgärder som vidtagits både för att begränsa smittan och för att motverka den ekonomiska krisen. Krisen har givit upphov till dramatiska fall i BNP. Det tycks främst vara nedstängningarna av ekonomin som orsakat den ekonomiska kontraktionen. Hårdheten i de nedstängningsåtgärder som vidtagits har i sin tur samband med hur hårt smittan slagit. Sambanden är dock förhållandevis svaga, vilket tyder på att andra faktorer, till exempel beteendeförändringar orsakade av smittan i sig, också har bidragit till den svaga ekonomiska utvecklingen. Däremot syns inga tydliga samband mellan ett lands näringslivsstruktur eller exportandel och BNP-fallet. Ett undantag är att länder med stort beroende av turism har drabbats hårt.

Krisen har också lett till ett markant fall i antalet arbetade timmar. Sysselsättningen har fallit mindre. Orsaken till detta är sannolikt de mycket stora statliga krisstimulanserna, som till stor del varit inriktade på att genom korttidsarbeten och liknande, hjälpa företag att behålla anställda. De samlade ökningarna av statsutgifter saknar motstycke i fredstid. Det har inneburit att många länders skuldsättning stigit dramatiskt, från redan rekordhöga nivåer. En stor och växande del av skulderna ägs av centralbankerna, vilket i praktiken innebär att stödpaketen ”finansierats med sedelpressen”.

I avsnitt 4 diskuteras lärdomarna från hur olika länder hanterat situationen och i avsnitt 5 behandlas vilka policy slutsatser man kan dra inför framtiden. Varken pandemin eller den ekonomiska krisen är över, men det går att dra några slutsatser om de ekonomiska åtgärder som vidtagits för att mildra den ekonomiska nedgången. På ett övergripande plan, har de insatser som vidtagits i Sverige varit väl utformade, både i sin inriktning och omfattning. En viktig slutsats är dock att det ofta är bättre att agera snabbt, snarare än att utforma varje insats optimalt, under ett akut, osäkert och snabbt förlopp.

Ett problem har också varit att beslut om restriktioner, som haft stora konsekvenser för näringsidkare, inte tillräckligt snabbt har följts av beslut om stödinsatser. I vissa fall har stödinsatserna inte utformats utifrån företagarnas verklighet. Den svenska strategin, som utgått från råd och rekommendationer, har dessutom orsakat särskilda problem för företag som visserligen inte förbjudits att bedriva sin verksamhet, men där politiker och myndigheter starkt rekommenderat kunderna att utebli. I sådana fall har ersättningsfrågan blivit än mer komplicerad än då det är fråga om regelrätta förbud.

Det finns också lärdomar att dra om vår beredskap inför kommande kriser. En diskussion måste nu föras i vilken utsträckning lager av kritisk utrustning åter behöver byggas upp. Liksom vid många tidigare kriser, behöver också frågor ställas om hur svensk offentlig förvaltning och statsledning är rustad att möta en kris. Bland de viktigaste sådana förberedelserna är att säkerställa att statsfinanserna klarar en rejäl kris.

Det är viktigt att dra rätt slutsatser av den pågående krisen. Coronakrisen är inte en kris för marknadsekonomin. Däremot finns det risk att krisen kommer att utnyttjas av krafter som vill inskränka handel, internationellt samarbete och fri företagsamhet. De problem som Sverige hade före coronakrisen har inte försvunnit på grund av krisen, utan snarast förvärrats. För att förbättra den dåligt fungerande integrationen krävs åtgärder som stärker arbetslinjen. För att stoppa utsläpp av klimatgaser krävs ambitiösa åtgärder och goda förutsättningar för innovativa lösningar. För att näringslivet ska kunna hävda sig i internationell konkurrens måste villkoren för investeringar och entreprenörskap vara goda. För att möta de påfrestningar på offentligt finansierade tjänster som följer av ändrad demografi, med större andel äldre, måste produktiviteten i offentlig sektor höjas, samtidigt som de offentliga utgifterna hålls tillbaka och skattehöjningar undviks. Strukturåtgärder som var viktiga före krisen blir ännu viktigare efter krisen.

2 Pandemins uppkomst och utveckling

2.1 Hur viruset uppkom och spreds

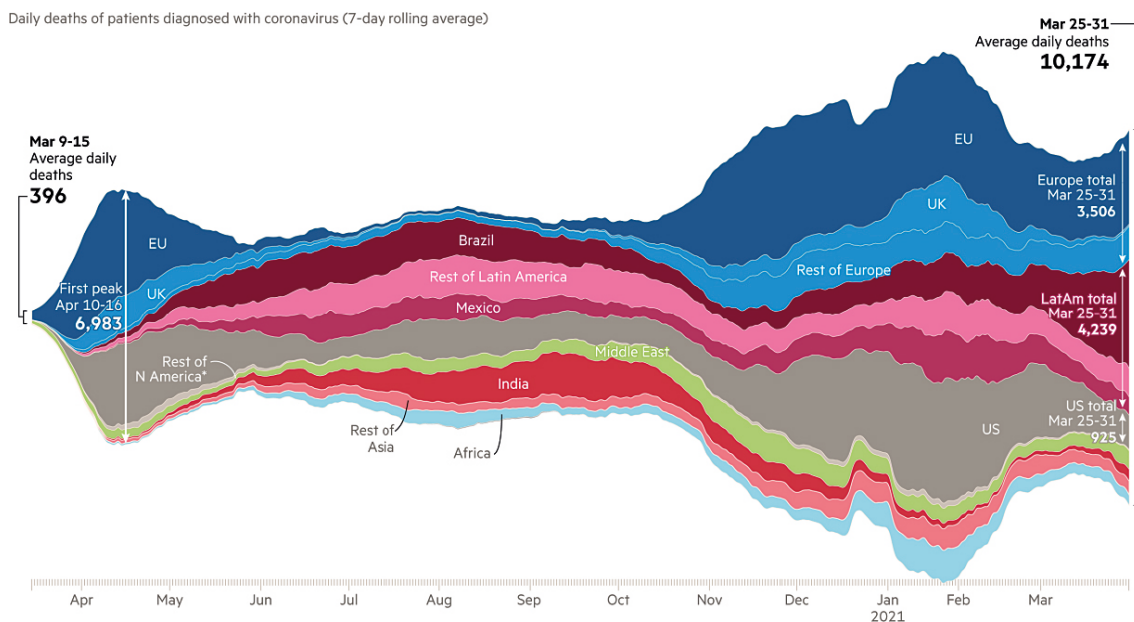
Det nya coronaviruset började spridas i Kina och Wuhanregionen under slutet av 2019. Det uppmärksammades i omvärlden först i januari 2020 då dramatiska videofilmer spreds på internet. Den kinesiska regionen införde drastiska åtgärder för att bromsa smittspridningen – bland annat krav på munskydd och stränga karantänåtgärder. Lokala myndigheten blockerar dörrar och fönster för att tvinga människor att stanna inne.

Till en början rådde osäkerhet om huruvida viruset skulle sprida sig vidare från Wuhan och Kina. Epidemiologer förvånades över att smittspridningen synbarligen upphört och många bedömde det som osannolikt att viruset skulle drabba Europa. Så sent som den 25 februari bedömde Folkhälsomyndigheten risken för spridning i Sverige som låg.³ Viruset hade vid denna tidpunkt dock redan fått fäste i de norra delarna av Italien och undersökningar av avloppsvatten från regionen visar att viruset hade cirkulerat där sedan mitten av december.⁴ Även i Paris och Madrid har man hittat spår av viruset redan från slutet av 2019 och början av 2020.

I mitten av mars tog den globala smittspridningen fart på allvar, se Figur 1. En första topp nåddes i mitten av april. Smittan avtog därefter i länder i norra halvklotets tempererade zoner, medan spridningen fortsatte att öka i vissa andra regioner. Från mitten av oktober har Europa och USA sett en andra våg av smitta, som visat sig värre än den första vågen. Smittan har sedan andra halvan av januari dämpats något, men antalet döda per vecka ligger fortfarande högre än förra våren. Från andra halvan av mars, har dödstalen återigen börjat stiga, främst till följd av utvecklingen i Latinamerika.

³ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/februari/forandrad-riskbedomning-for-fall-av-covid-19-i-sverige/>

⁴ BBC News (2020). "Coronavirus was already in Italy by December, waste water study finds", 19 juni. Tillgänglig: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53106444> Läst: 21 januari 2021.

Figur 1. Pandemins utveckling. Dagliga dödstal.

Källa: Financial Times, Corona virus tracker. Läst: 2021-04-12.

Efter att den första kända lokala smittkedjan i Italien uppmärksammats förändrades situationen dramatiskt. Den första nedstängningsåtgärden, i delar av Italien, skedde den 21 februari 2020 och utvidgades efter drygt två veckor till att gälla hela Italien. Italien tycks vara det enda land som agerade snabbare än övriga.⁵ Först några veckor därefter vidtogs omfattande åtgärder i resten av EU, varierande från massiva nedstängningar till rekommendationer om att tvätta händerna och att inte samlas för många på samma plats. Några viktiga datum under pandemins förlopp beskrivs i Tabell 1 nedan.

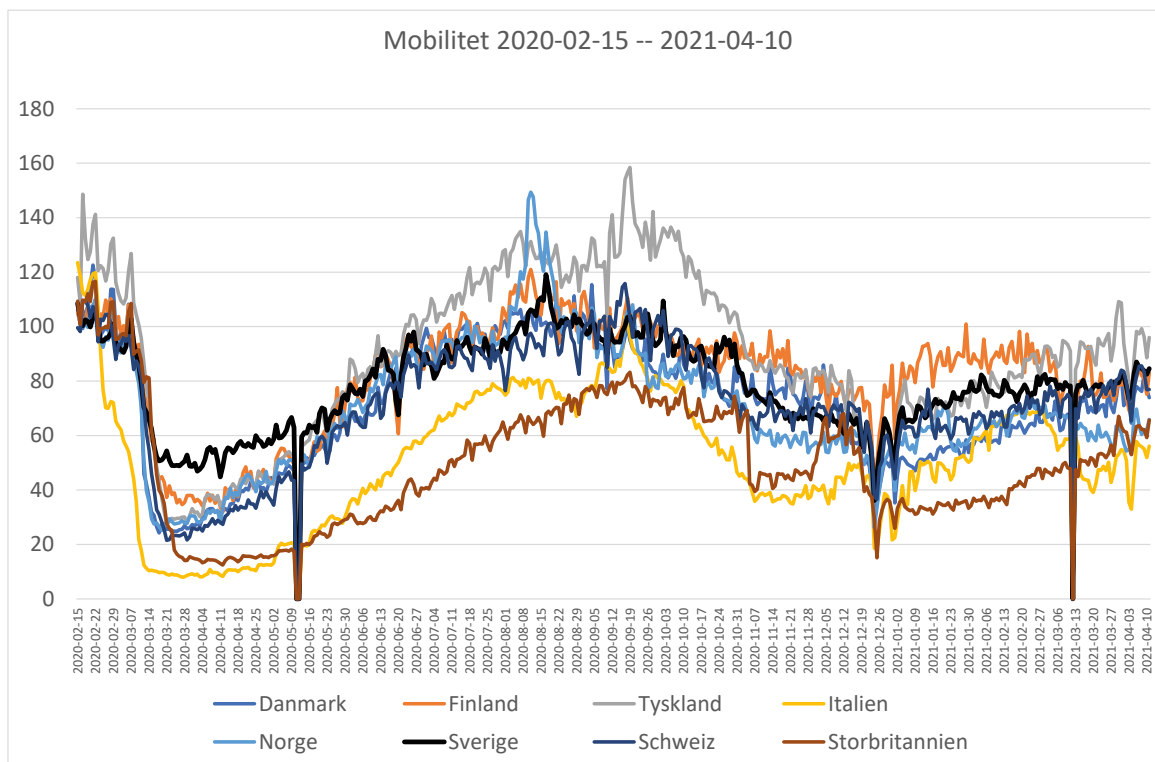
5 Tidpunkt och grad av nedstängning diskuteras mer utförligt nedan. En grafisk presentation finns i Figur 6.

Tabell 1. Pandemins utveckling.⁶

Datum	Händelse
2019-12-31	Kina meddelar WHO om fall av lunginflammation med okänd orsak i Wuhan
2020-01-24	Frankrike rapporterar det första europeiska sjukdomsfallet
2020-01-30	WHO klassar sjukdomsutbrottet som ett internationellt hot mot människors hälsa
2020-01-31	Det första bekräftade fallet i Sverige rapporteras hos en person som besökt Wuhan
2020-02-20	FHM bedömer risken för spridning i Sverige som mycket låg, nivå ett av fem
2020-02-22	Stockholmarnas sportlovsvecka inleds
2020-02-27	FHM bekräftar ytterligare flera fall, men framhåller att vi inte har smittspridning i samhället
2020-03-01	Stockholmarnas sportlovsvecka avslutas
2020-03-02	FHM bedömer risken för allmän spridning som måttlig, nivå tre av fem
2020-03-09	De lokala nedstängningsåtgärderna i Italien utvidgas till hela landet
2020-03-10	FHM meddelar att det finns flera tecken på samhällsspridning av covid-19 i Sverige
2020-03-11	WHO förklarar att sjukdomsutbrottet är en pandemi
2020-03-11	FHM föreslår begränsning av allmänna sammankomster till maximalt 500 personer
2020-03-17	Lärosäten och gymnasieskolor uppmanas att bedriva distansundervisning
2020-03-27	FHM föreslår begränsning av allmänna sammankomster till maximalt 50 personer
2020-05-29	FHM meddelar att gymnasieskolorna kan öppna till höstterminen
2020-07-30	FHM rekommenderar hemarbete för dem som har möjlighet
2020-09-15	FHM föreslår att besöksförbudet på särskilda boenden ska upphöra
2020-09-28	Dödstalen i världen överstiger en miljon
2020-11-03	Skärpta regler och råd för serveringsställen, bland annat max åtta personer vid samma bord
2020-11-09	Läkemedelsbolaget Pfizer bedömer att dess vaccin ger 90 procents skydd
2020-11-16	Läkemedelsbolaget Moderna bedömer att dess vaccin ger 95 procents skydd
2020-11-23	Läkemedelsbolaget AstraZeneca bedömer att dess vaccin ger 62–90 procents skydd
2020-12-03	FHM utfärdar föreskrift om besöksförbud på SÅBO
2020-12-03	FHM rekommenderar att gymnasieskolorna övergår till distansundervisning

Effekterna av de vidtagna åtgärderna kan studeras genom att analyser hur människors mobilitet varierat, enligt data från Apple och Google (mätt via mobiltelefonernas platsfunktioner), se Figur 2. Eftersom covid-19 sprids vid sociala kontakter och framför allt där främlingar möts är mobiliteten en viktig faktor som myndigheterna försöker påverka genom lagar och rekommendationer. Ju mer mobiliteten minskar, desto mer förväntas smittspridningen bromsas.

⁶ Science News (2020). "This COVID-19 pandemic timeline shows how fast the coronavirus took over our lives." 11 december. <https://www.sciencenews.org/article/coronavirus-covid19-pandemic-timeline-events> Läst: 2020-12-17.
WHO (2020) "Listings of WHO's response to COVID-19.", <https://www.who.int/news/item/29-06-2020-covidtimeline> Läst: 2020-12-17. *Folkhälsomyndigheten* (2020). "Nyhetsarkiv." <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/> Läst: 2020-12-18.

Figur 2. Mobilitet vid transitpunkter (Apple). Normaliserad efter snittet jan–feb.

Vissa länder, som Spanien, Italien och Storbritannien, tillämpade en strikt nedstängning. Andra länder bedrev en mindre restriktiv politik, som Sverige och Tyskland. Att åtgärderna skilde sig åt mellan länderna beror delvis på att de drabbades olika hårt och fick in smittan vid olika tidpunkter, delvis på att de valde olika sätt att hantera krisen. Skilda juridiska förutsättningar och traditioner kan också haft betydelse för vilka åtgärder som vidtogs. Ibland har skillnaderna i agerande förklarats av att olika länders statsledningar haft olika syn på pandemin. I till exempel Brasilien, Vitryssland och USA har ländernas presidenter försökt spela ned allvaret i pandemin och därmed inte heller vidtagit särskilt kraftfulla åtgärder för att begränsa smittspridningen.

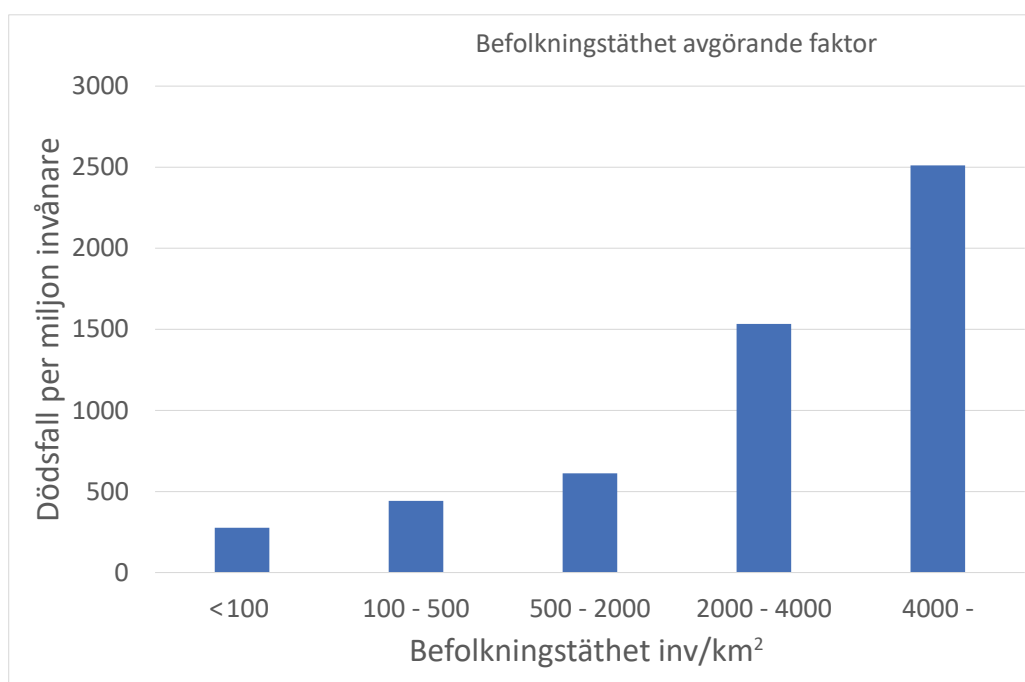
Flera länder i Asien, som Sydkorea, drabbades tidigt men lyckades vända utvecklingen och eliminerade i princip viruset. Vi vet i dag inte exakt vad som gjorde att viruset inte fick ordentligt fäste i Asien utanför Kina. En möjlighet är att luftfuktigheten är för hög under sommarhalvåret i de flesta länderna, en annan att den utbredda användningen av munskydd och erfarenheter från sars, liksom snabba insatser för smittspårning haft betydelse, eller en kombination av dessa faktorer.⁷ Under den senaste månaden har vi dock sett tydliga tendenser till ökad smittspridning även i, till exempel, Indien. Antalet smittade och döda i förhållande till befolkningen ligger dock fortfarande långt under vad vi sett i Europa, USA och Latinamerika.

⁷ Statistik kvaliteten skiljer sig mellan olika länder. En jämförelse mellan rapporterade dödsfall i Covid-19 och överdödligheten tyder på att vissa låginkomstländer haft betydande överdödlighet orsakad av Covid-19.

Generellt inriktades politiken i de drabbade länderna dels på att kartlägga virusets utbredning, dels på att via frivilliga och tvingande åtgärder minska smittspridningen. Inom EU dämpades smittspridning under sommaren, men ökade åter under hösten. USA lyckades däremot aldrig pressa ner nivåerna rejält, ens under sommaren, även om vissa delstater lyckades bättre.

2.2 Faktorer som påverkar spridningen

Utifrån vad vi vet nu, är det i huvudsak fyra faktorer som påverkar virusets spridning. Befolkningstätheten tycks vara viktigast. (Se Figur 3, som beskriver sambandet mellan befolkningstäthet och andel döda i amerikanska counties.) Den andra faktorn av betydelse är luftfuktigheten. Den absoluta luftfuktigheten utomhus har visat sig förklara en stor del av variationen mellan länder.⁸ Chanda med flera (2020) visar att allvarliga utbrott är vanligare i länder med låg absolut luftfuktighet, troligen beroende på att aerosoler som sprider smittan är mindre och lättare, och därmed sprids effektivare.

Figur 3. Andel döda i Covid-19 efter befolkningstäthet i amerikanska counties.

8 Chanda, A., S. Gupta, and S. Chatterjee. "Critical Weather Ranges Supporting COVID-19 Infections." *J Healthcare* 3.1 (2020): 16-24; Gupta, Sonal, Gourav Singh Raghuwanshi, and Arnab Chanda. "Effect of weather on COVID-19 spread in the US: a prediction model for India in 2020." *Science of The Total Environment* (2020): 138860; Wu, Yu, et al. "Effects of temperature and humidity on the daily new cases and new deaths of COVID-19 in 166 countries." *Science of the Total Environment* (2020): 139051; Sajadi, Mohammad M., et al. "Temperature, Humidity, and Latitude Analysis to Estimate Potential Spread and Seasonality of Coronavirus Disease 2019 (COVID-19)." *JAMA Network Open* 3.6 (2020): e2011834-e2011834.

Den tredje viktiga faktorn är policyåtgärder, vilket visas i ett flertal studier.⁹ Länder som har lyckats skapa en bild av hur, var och vart viruset sprids, för att därigenom kunna hindra att smittade personer sprider viruset vidare, har i allmänhet bättre lyckats hålla nere antalet fall. Hur hårda nedstängningar som genomförts har betydelse, liksom när i tiden de införs. Utvecklingen i länder som Storbritannien, Spanien och Frankrike, där smittspridningen varit omfattande trots försök med hårda restriktioner, illustrerar dock begränsningar kring vad som kan uppnås.

För att minska spridningen måste det så kallade reproduktionstalet, eller R-talet, pressas ned till mindre än 1. R-talet beskriver, förenklat, hur många personer en smittad person i genomsnitt sprider smittan till. Om R-talet är över ett ökar antalet smittade i befolkningen exponentiellt, är det under ett minskar antalet smittade.¹⁰ Även om smittan temporärt försvinner är risken stor att den återkommer när smittbegränsande åtgärder avvecklas. Hårda åtgärder som temporärt eliminerar viruset kan därför behöva upprepas återkommande, om viruset åter börjar sprida sig.

Detta innebär att även små skillnader i policy eller yttre omständigheter kan få stor betydelse för antalet fall i ett land. Utvecklingen tenderar mot hörnlösningar – antingen fortsätter spridningen till flockimmunitet uppstår eller också upphör smittan att sprida sig. Små skillnader i det uppnådda R-talet kan ha lett till att exempelvis Sverige och Norge haft mycket olika utveckling.

Även om ett land inte lyckas sänka R-talet under 1 kan åtgärderna få betydelse för smittans förlopp. Med ett tillfälligt lägre R-tal blir ökningstakten lägre och antalet personer som samtidigt är sjuka blir mindre – ”kurvan plattas till” – vilket gör att belastningen på vården blir mindre än vid ett okontrollerat förlopp.

Den fjärde viktiga faktorn är förvärvad immunitet. Om femton procent av befolkningen redan har varit smittade och är immuna kommer bara 85 procent av alla smittotillfällen att leda till att viruset överförs. Om R-talet exempelvis ursprungligen är 1,1 kan en förvärvad immunitet på 15 procent göra att viruset går från att sprida sig exponentiellt till att inte sprida sig.

Även andra faktorer kan sannolikt påverka smittspridningen och hur allvarligt sjukdomen drabbar. Folkhälsan, liksom befolkningens ålder, har betydelse för hur många som behöver sjukhusvård. Det kan också finnas sociala variationer som påverkar människors agerande.

Många länder lyckades reducera R-talet snabbt och kom därför att få förhållandevis få dödsfall. Andra länder valde en annan strategi eller hade sämre förutsättningar och

9 Flaxman, Seth, et al. "Estimating the effects of non-pharmaceutical interventions on COVID-19 in Europe." *Nature* 584.7820 (2020): 257-261; Demircuc-Kunt, Asli, Michael Lokshin, and Ivan Torre. "The sooner, the better: The early economic impact of non-pharmaceutical interventions during the COVID-19 pandemic." *World Bank Policy Research Working Paper* 9257 (2020).

10 Det bör noteras att R-talet ger en förenklad beskrivning av smittspridningen som egentligen utgår ifrån att smittan sprids likformigt. I själva verket har covid-19 ofta spridits i form av kluster, där enstaka händelser, till exempel konferenser eller stora fester, givit upphov till ett mycket stort antal fall. Mycket tyder också på att olika personer kan vara olika smittsamma, så att vissa personer nästan inte smittar alls, medan andra, så kallade superspridare, är extremt smittsamma. R-talet kan dock tjäna som en pedagogisk sammanfattning av takten för smittspridningen.

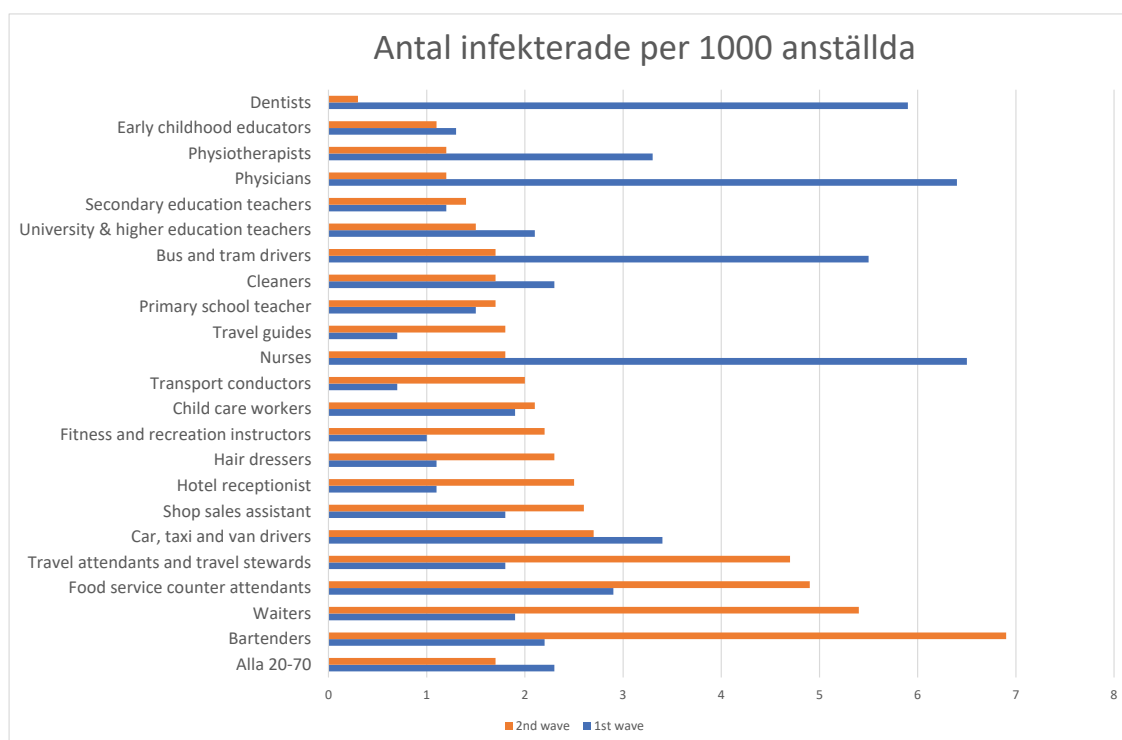
fick betydligt fler dödsfall. Mycket av skillnaderna mellan olika länder beror på policy och inte på yttre faktorer som luftfuktighet och befolkningstäthet. Vidtagna åtgärder syftar i allmänhet till att öka den sociala distanseringen och att minska kontakten mellan främlingar, framför allt genom att eliminera noder där många människor smittas samtidigt, exempelvis serveringar, evenemang och andra mötesplatser.

2.3 Vilken betydelse har social distansering?

Åtgärder för att öka den sociala distanseringen har minskat smittspridningen. Länder som vidtagit långtgående åtgärder noterade en nedgång i smittspridningen redan efter någon vecka. Det finns dock olika typer av åtgärder, varav en del har permanenta effekter medan andra är mer temporära. Information om risken att bli smittad kommer att påverka människors agerande, om den kombineras med konkreta råd om hur man kan undvika att bli smittad.

En norsk undersökning visar att anställda inom restaurangnäringen tycks särskilt utsatta under den andra vågen (Figur 4).¹¹ Förklaringen kan vara att smittan ofta sprids där många människor möts. Den visar också att yrkesgrupper som var hårt drabbade under den första vågen klarade sig bättre under den andra, exempelvis sköterskor och busschaufförer. Det kan ha samband med att åtgärder införts för att minska smittorisken. Emellertid har det också betydelse att man under den första vågen primärt testade individer som blev svårt sjuka, medan testningen under den andra vågen hunnit utvidgas avsevärt. Norge är också ett land som är förhållandevis lindrigt drabbat och proportionerna som drabbats i olika yrkesgrupper kan skilja sig i länder som Sverige, som haft betydligt fler fall i förhållande till befolkningens storlek.

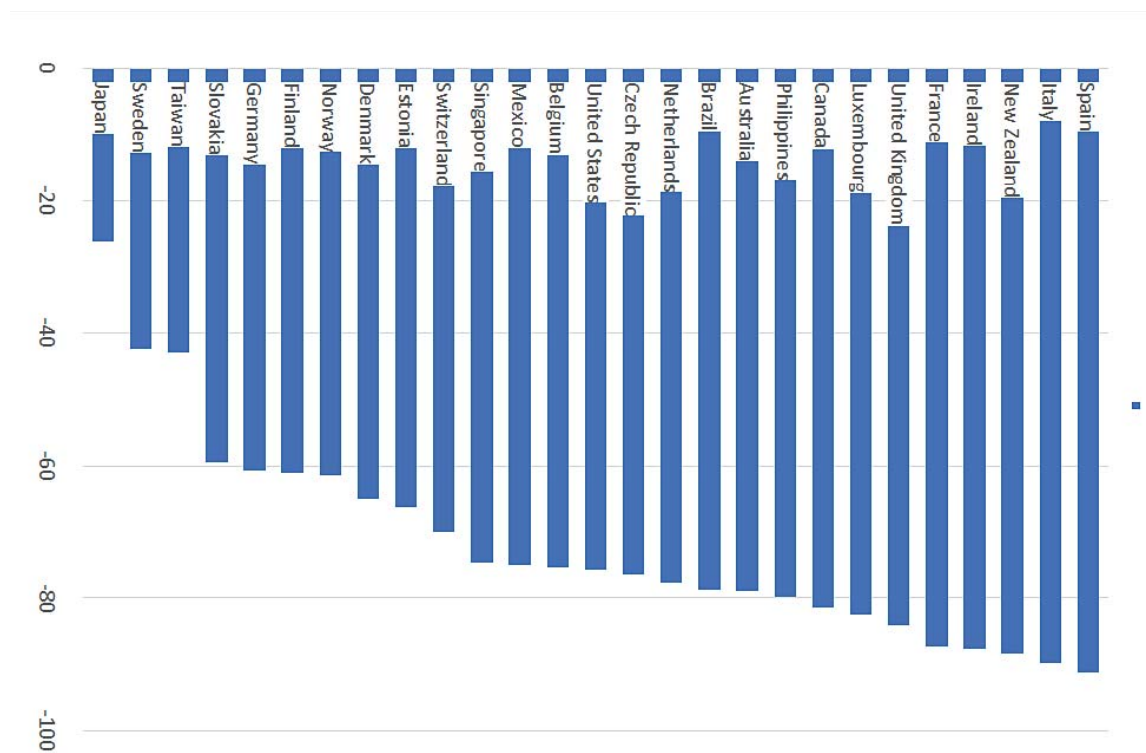
¹¹ Magnusson, K., Nygard, K. M., Vold, L., & Telle, K. E. (2020). "Occupational risk of COVID-19 in the 1st versus 2nd wave of infection." *medRxiv*.

Figur 4. Antal infekterade per 1000 anställda inom olika yrkesgrupper.¹²

Apples mobilitetsindex, som med hjälp av data från iPhones mäter hur mycket människor rör sig – antalet vägbeskrivningsförfrågningar – ger en någorlunda objektiv bild av vilken effekt de åtgärder som vidtagits i olika länder har fått. I Figur 5 är mobiliteten normerad efter snittet i januari och februari, medan indexet visar hur mobiliteten såg ut under den mest kritiska perioden av pandemins första våg – alltså 25 mars till 25 april.

¹² Ibid.

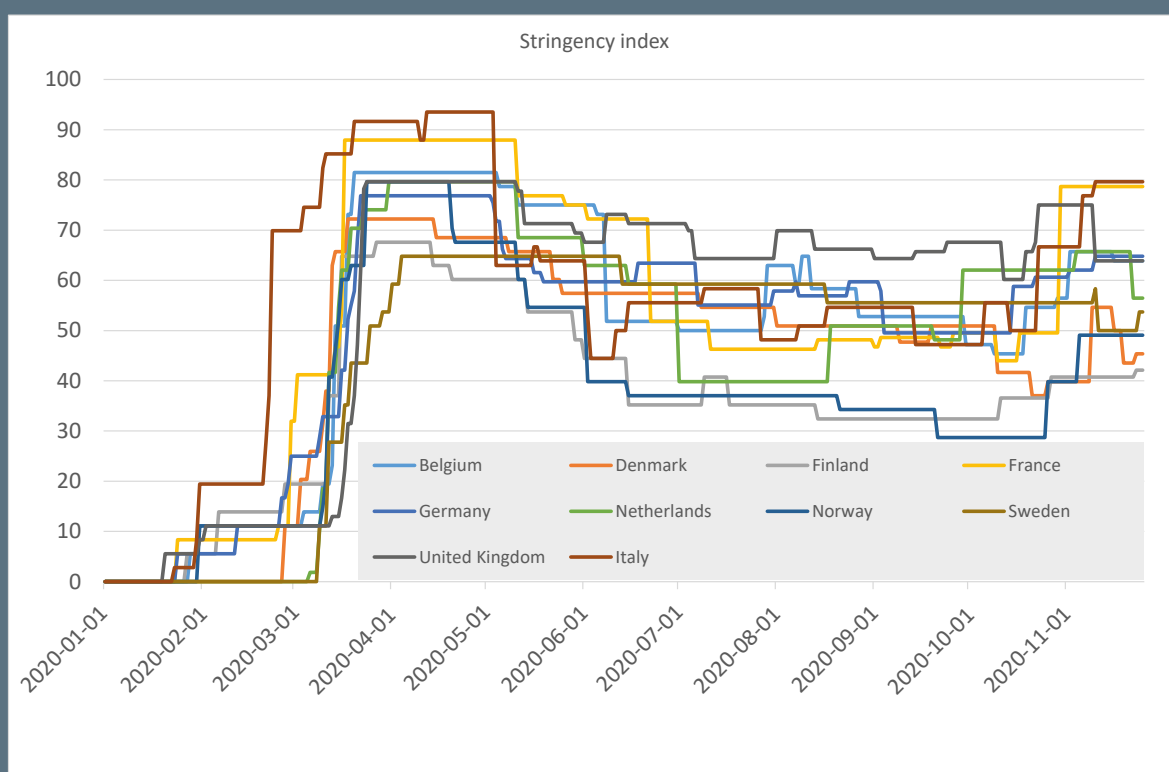

Figur 5. Index för mobilitet 25 mars – 25 april jämfört med normalnivån. Apple mäter antalet vägbeskrivningsförfrågningar respektive tidsperiod (<https://covid19.apple.com/mobility>).

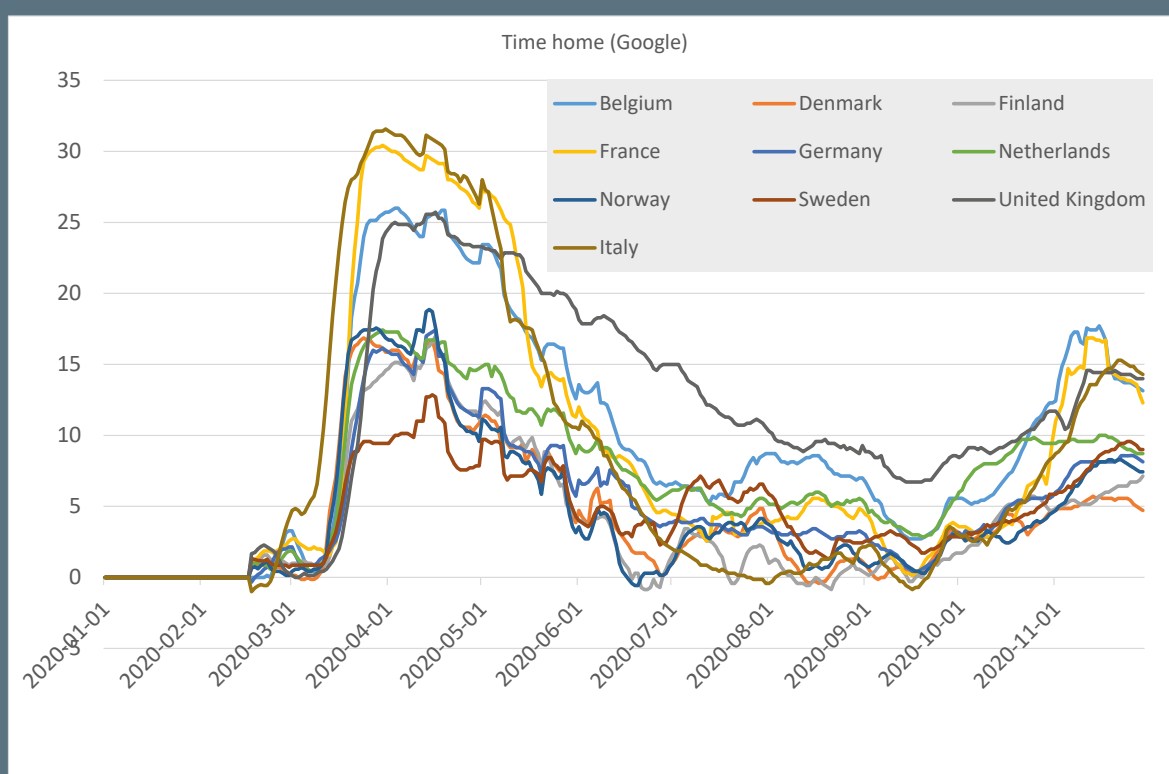
Spanien och Italien, som drabbades hårt av smittan, har inskränkt rörligheten mest. Som framgår har restriktiviteten varierat mellan olika länder. Det är inte enbart andelen smittade som förklarar policy, utan beslutsfattare tycks ha agerat olika även av andra skäl. Tidiga insatser kan i många fall gjort det möjligt att undvika hårda nedstängningar i ett senare skede. Vi ser att länder som Tjeckien, Portugal och Irland genom att agera relativt sent fått en mycket kraftig andra våg.

Forskare vid universitetet i Oxford har utvecklat ett index för hur kraftfulla åtgärder som vidtagits, ”COVID-19 Government Response Stringency Index”,¹³ se Figur 6. Jämför vi detta index med Googles mätningar om hur mycket människor stannat hemma (Figur 7) blir överensstämmelsen god. De länder som vidtagit de mest långtgående åtgärderna har också minskat mobiliteten mest.

¹³ Oxforduniversitetets index baseras på nio delindex: skolestängningar, stängningar av arbetsplatser, inställda offentliga sammankomster, restriktioner mot folksamlingar, stängning av kollektivtrafik, utgångsförbud eller liknande, informationskampanjer, begränsningar av inrikes resor och kontroller av internationellt resande. <https://data.humdata.org/dataset/oxford-covid-19-government-response-tracker>

Figur 6. Oxforduniversitets COVID-19 Government Response Stringency Index.

Figur 7. Googles index över tid hemma.

Vi ser också en skillnad över tid. Vissa länder, som Storbritannien och Sverige, har låtit ganska starka restriktioner ligga kvar länge medan andra länder, som Frankrike och Norge, har gjort relativt korta och kraftfulla nedstängningar och sedan låtit mobiliteten i samhället öka igen.

Att Storbritannien och Sverige inte valt att lätta på restriktionerna så snabbt har sannolikt att göra med att dessa länder inte fått en lika snabb nedgång av smittan som Norge och Frankrike. Det finns med andra ord en avvägning, där ett land kan välja att vidta kraftfulla åtgärder under en kort period eller att tillämpa mildare åtgärder under en längre tidsperiod. Vilken policy som är bäst beror på många faktorer – bland annat hur långt man är beredd att gå genom att inskränka medborgarnas rörelsefrihet. Det kan också finnas skillnader i olika länders lagstöd för åtgärder.

Eftersom vi vet att R-talet måste reduceras under 1,0 för att en kraftfull effekt ska uppnås är den viktigaste framgångsfaktorn att genomföra tillräckligt starka åtgärder, utan att detta leder till alltför stora konsekvenser för samhället i övrigt. Det är också viktigt att vidta åtgärderna tillräckligt tidigt för att inte antalet smittade ska hinna nå en hög nivå. Slutligen är det nödvändigt att sänka R-talet tillräckligt långt under 1,0 för att smittan ska elimineras snabbt.

Som framgår av Figur 6, införde Sverige mindre strama restriktioner än andra länder, åtminstone till en början. Det återspeglas också i att mobiliteten minskade mindre i Sverige än i andra länder, vilket framgår av Figur 7. I alla länder i dessa diagram sjönk R-talet under 1,0, vilket innebar att antalet smittade sjönk. I Sverige låg R-talet under 1,0, men var högre än i flera andra länder, vilket innebar att antalet smittade minskade långsammare.

3 Ekonomisk kris och krisåtgärder

Det finns på global nivå ett tydligt samband mellan antalet döda per miljoner invånare och den ekonomiska nedgången, vilket framgår av diagrammet i Figur 8. Antalet döda är i sin tur ett resultat av hur väl respektive land har förmått att hindra eller dämpa smittspridningen. Sambandet är starkt, även om det finns länder som avviker från mönstret. Av diagrammet framgår, till exempel, att Sverige haft förhållandevis stort antal döda i förhållande till invånarantalet, medan BNP-fallet har varit förhållandevis litet, även jämfört med länder med likartade dödstal.¹⁴

Figur 8. Samvariation mellan dödstal i covid-19 och BNP-fall.

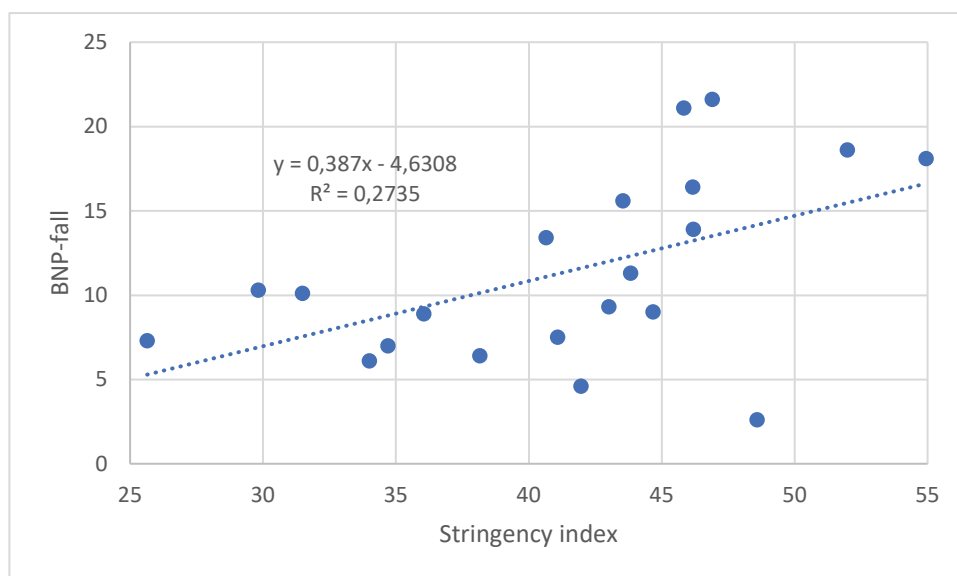
Källa: Financial Times.

14 Dödstalen kommer att revideras. För svensk del redovisas från Folkhälsomyndigheten personer som dött inom 30 dagar efter en covid-19-diagnos. Socialstyrelsens statistik bygger på dödsorsaksintyg som vid ett dödsfall utfärdas av läkare. Där redovisas, vid sidan av den huvudsakliga dödsorsaken, andra faktorer som kan ha bidragit till dödsfallet. Det kan till exempel innebära att en person med cancer, som avlider inom 30 dagar efter att ha diagnostiserats med covid-19, kommer att inkluderas i Folkhälsomyndighetens statistik men inte i Socialstyrelsens, om läkaren bedömer att den huvudsakliga dödsorsaken är den underliggande cancer. Omvänt kommer läkare i vissa fall att kunna konstatera att dödsorsaken är covid-19, även när ingen diagnos förelegat före dödsfallet. Att döma av Socialstyrelsens statistik för första halvåret 2020, så kommer skillnaden mellan de två olika redovisningsmetoderna inte att vara av någon större betydelse. Socialstyrelsen (2020). *Dödsorsaker första halvåret 2020*, 17 november.

Snabba och hårda restriktioner eller regelrätta nedstängningar ledde till att smittspridningen och dödligheten snabbt bromsades i länder som tillämpade detta, men effekten på många håll (till exempel i Storbritannien, Spanien, Frankrike, Italien) har inte varit uthållig. När åtgärderna vidtas och fasat ut har förmodligen stor betydelse. Samtidigt innebar hårda nedstängningar en kraftig negativ påverkan på ekonomin (BNP) och arbetsmarknaden.

3.1 Nedstängningar sänker BNP

De kraftiga och långvariga nedstängningar som vissa länder gjorde, resulterade i stora BNP-fall. Nedstängningarna påverkade omedelbart stora sektorer som handel, transporter, resande och turism, hotell och restaurang med mera. I Figur 9 beskrivs sambandet mellan graden av nedstängning och fallet i BNP. Som mått på graden av nedstängning används Oxforduniversitetets "stringency index" (se fotnot 11), där vi beräknat genomsnittet för första halvåret 2020 för respektive land. Som framgår är sambandet tydligt mellan graden av nedstängning och BNP-fall.

Figur 9. BNP-fall under andra kvartalet 2020 (positiva tal) och Oxforduniversitetets COVID-19 Government Response Stringency Index.

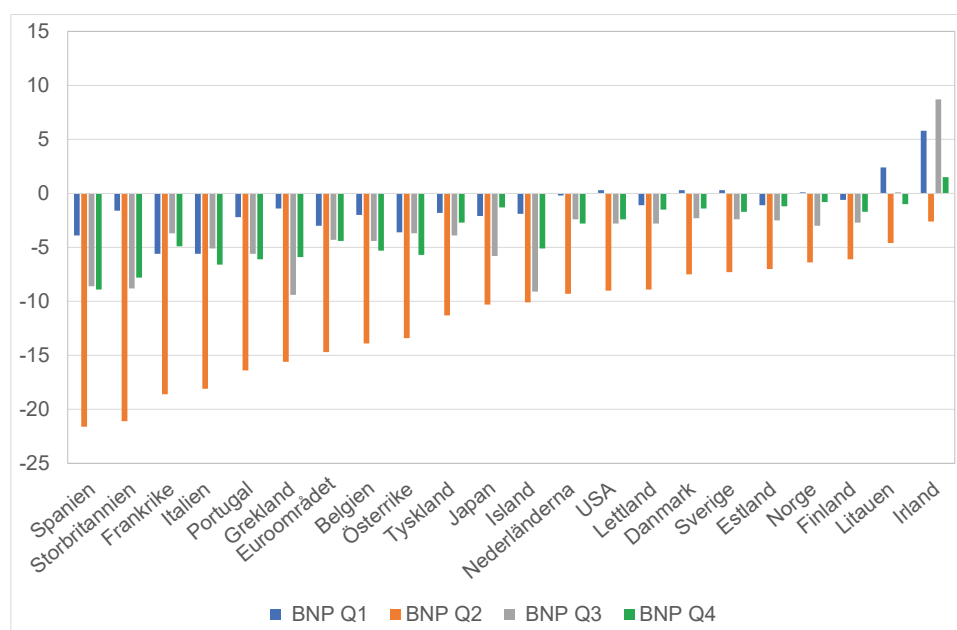
Sammanfattningsvis tycks kopplingen mellan smittspridningen och BNP, förenklat, beskrivas som att stor smittspridning först uppstod i tätbefolkade områden och länder, vilket gjorde att dödligheten snabbt steg. Därefter kom nedstängningar, hårdare och snabbare ju större smittspridningen var. Samtidigt ändrades också många människors beteende, även oberoende av nedstängningarna. BNP-fallet påverkades av hur stor nedstängningen var, men av beteendeförändringar som var följd av oro för att smittas.

Förklaringsvärdena är dock generellt sett låga, vilket visar att skillnaderna mellan länderna var mycket stora och i hög grad hängde samman med andra faktorer, som diskuterats i avsnitt 2.2 ovan, främst befolkningstäthet och luftfuktighet, men även

sådant som folkhälsa, befolkningens åldersstruktur och sociala och kulturella faktorer som kan tänkas påverka hur människor beter sig. BNP-nedgången påverkas också av omfattningen av ländernas stödpaket, vilket diskuteras mer utförligare i avsnitt 3.4.

3.2 Skilda effekter på olika delar av ekonomin

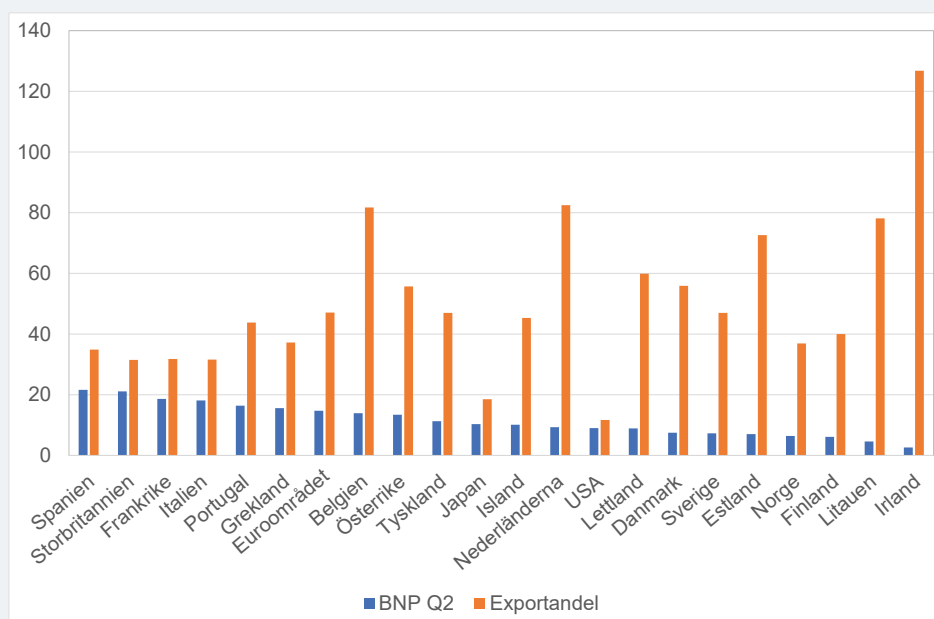
Som framgår av Figur 10 varierade BNP-utvecklingen betydligt i olika länder. Nedgångarna varierade under det andra kvartalet mellan drygt 20 procent i Storbritannien till blygsamma 3 procent i Irland. Under det tredje kvartalet har de flesta länderna återhämtat en stor del av fallet under andra kvartalet, när smittspridningen minskade under sommaren och länderna öppnade sina ekonomier igen. Under det fjärde kvartalet försämrades BNP-utvecklingen åter i några länder eftersom smittspridningen återkom och några länder åter vidtagit smittbegränsande åtgärder. I andra länder har återhämtningen fortsatt under det fjärde kvartalet även om återhämtningen blev måttligare än under det tredje kvartalet.

Figur 10. BNP-förändring 2020, första, andra, tredje och fjärde kvartalet, i förhållande till samma kvartal föregående år.

Eftersom pandemin redan under inledningsskedet, våren 2020, slog mycket hårt mot den internationella handeln, skulle man kunna förvänta sig att starkt exportberoende länder, alltså länder med hög exportandel, skulle drabbas av ett relativt sett större BNP-fall. Som framgår av diagrammet i Figur 11 tycks dock inte något sådant samband föreligga. Förklaringen till det är troligen att nedgången i den internationella handeln blev kort, ca en månad, och att återhämtningen kom omgående. Påverkan på BNP blev därmed liten i länderna, oavsett hur stor exportandelen i länderna var. I figur 11 tycks nästan sambandet vara det omvända, det vill säga att liten exportsektor orsakat stort BNP-fall. Detta är dock ett skensamband. Mindre länder är mer

exportinriktade eftersom den egna marknaden är mindre. Stora länder har bättre förutsättningar att vara mer självförsörjande. USA:s exportandel är till exempel endast 10 procent. Den dominerande faktorn till stora BNP-fall verkar istället vara befolkningsrika länder där smittspridningen blev stor med påföljande stora nedstängningar av ekonomin.

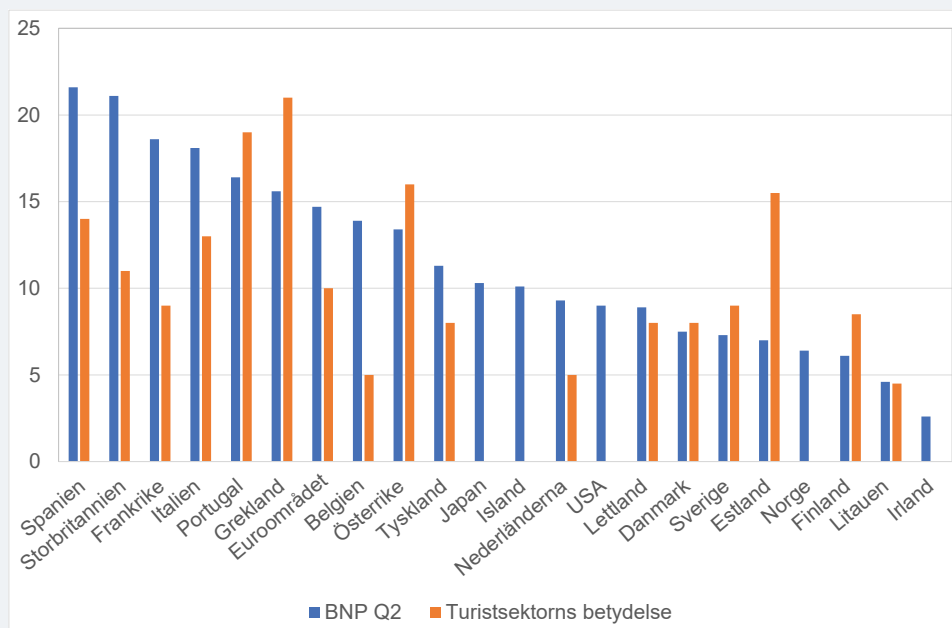

Figur 11. BNP-fall andra kvartalet 2020 (positiva tal) och exportandel.

Även olika länders näringslivsstruktur skulle kunna förväntas påverka storleken på BNP-fallet. OECD gjorde dock i juni en analys som sammanfattningsvis konstaterade att betydelsen av olika ekonomiska strukturer över lag var små.¹⁵ Undantaget är besöksnäringen, där länder med större turistsektorer generellt drabbats något hårdare. Slutsatsen blir således att det inte huvudsakligen är ekonomiernas struktur som avgör BNP-fallet utan virusmittan och graden av nedstängningarna.¹⁶ I Figur 12 jämförs BNP-nedgången med turismens andel av BNP. Den dominerande förklaringen till stora BNP-fall är alltså inte primärt ekonomins struktur utan verkar i stället vara att tätbefolkade länder och storstadsområden drabbades hårdare av smittspridningen med påföljande stora nedstängningar av ekonomin.

¹⁵ *Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity*, OECD, June 2020.

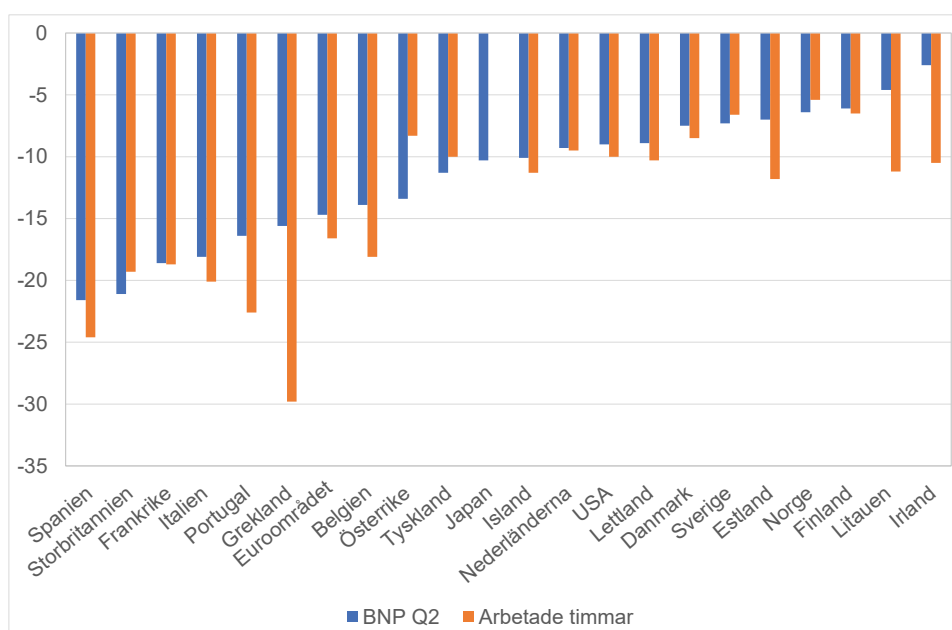
¹⁶ För turistsektorn är de direkta orsakssambanden mellan smittspridning, nedstängning och BNP-fall svåra att kartlägga eftersom de beror både på åtgärder och smittspridning i besökslandet och i turisternas hemländer.

Figur 12. BNP-fall andra kvartalet 2020 (positiva tal) och turistsektorns andel av BNP.

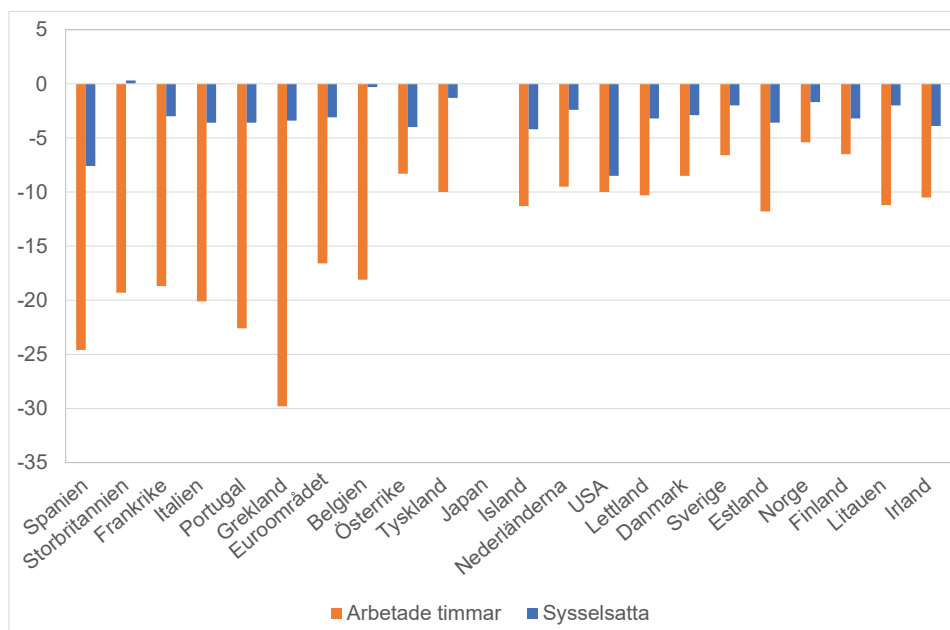
3.3 Större nedgång av arbetade timmar än av sysselsättningen

Som förväntat finns ett starkt samband mellan BNP-nedgång och nedgången i antal arbetade timmar, se Figur 13. I Grekland, Portugal, Estland, Irland och Litauen sjönk antalet arbetade timmar kraftigare än BNP, medan motsatsen var fallet i Österrike. En förklaring kan vara att antalet arbetade timmar minskade mest i sektorer med lågt förädlingsvärde, såsom vissa hushållstjänster.

Figur 13. BNP och arbetade timmar under andra kvartalet 2020, procentuell förändring från andra kvartalet 2019.

De stora åtgärder som gjorts för att företag ska slippa säga upp anställda har haft effekt. Som framgår av diagrammet i Figur 14, har nedgången i sysselsättningen varit avsevärt mindre än nedgången i antalet arbetade timmar. Som vi ska diskutera nedan, så är det främst korttidsarbetena som hållit uppe sysselsättningen.

Figur 14. Arbetade timmar och sysselsatta under andra kvartalet 2020, procentuell förändring från andra kvartalet 2019

3.4 Ekonomiska krisåtgärder mildrar krisens följder

Coronakrisen har lett till den djupaste fredstida krisen i världsekonomin sedan depressionen under 1930-talet. Vid sidan av åtgärderna för att rädda liv och hälsa, har omfattande stödåtgärder riktade mot hushållen, arbetsmarknaden och företagen krävts för att motverka de höga ekonomiska kostnaderna i form av ökad arbetslöshet, förlorad försäljning och konkurshot samt lägre tillväxt.

I grova drag kan stöden delas upp i följande typer:

- Stöd till sjuk- och hälsovård, testning, smittspårning, med mera
- Arbetsmarknadspolitiska insatser, framför allt olika typer av stöd för korttidsarbete för att underlätta för företag att behålla personal
- Nedsättning av skatter och uppskjutande av skattebetalningar (huvudsakligen för företag)
- Lån och garantier för företag samt mycket expansiv penningpolitik
- Direkta företagsstöd, främst omställningsstöd, liksom aktieägartillskott, i Sveriges fall till de helt eller delvis statsägda företagen SAS, Lernia och Swedavia
- Olika typer av inkomststöd för hushåll (högre a-kassa och direkta inkomstöverföringar)

Till detta kommer att de sociala försäkringssystemen i många länder fungerar som en stötkudde och som utan särskilda beslut ger stöd till drabbade. Dessa, så kallade, automatiska stabilisatorer, är olika kraftfulla i olika länder. I Sverige är de av stor betydelse jämfört med de flesta andra länder, liksom generellt är fallet i länder med hög skattekvot.

I diagrammet i Figur 15 beskrivs hur stor andel av OECD-länderna som infört olika typer av stödsystem. Som framgår har i princip samtliga länder infört stödsystem för företag och sysselsättning.

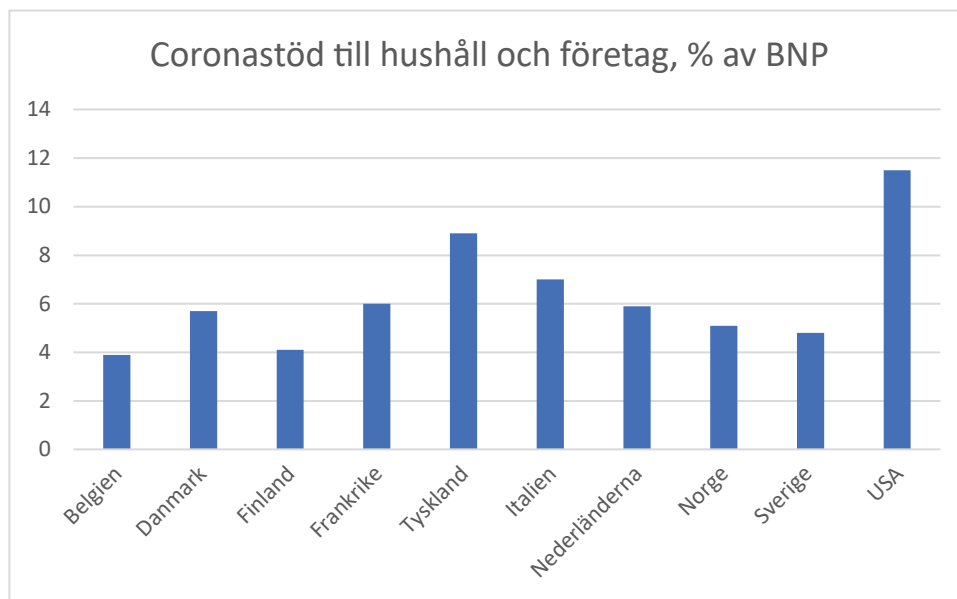

Figur 15. Andel av OECD-länder som infört olika typer av stöd.

Källa: OECD 2020, Supporting people and companies to deal with the Covid-19 virus.

För att inom EU möjliggöra stödinsatser som annars betraktats som otillåtna statsstöd lättade EU på statsstödsreglerna. Därmed tilläts direkta bidrag och garantier, kapitaltillskott, selektiva skattefördelar och förskottsbetalningar. Medlemsländerna gavs också möjlighet att inrätta system för att bevilja bidrag till företag för att avhjälpa akuta likviditetsproblem. Andra åtgärder som blev tillåtna var subventionerade offentliga lån till företag och riktade stöd som uppskov med skattebetalningar och socialförsäkringsavgifter.

Till följd av olikheterna vad avser hur stödsystemen utformats, förekomsten av automatiska stabilisatorer, hur paketen redovisas med mera, är det svårt att göra en exakt jämförelse mellan olika länder. I diagrammet i Figur 16 har tillgänglig statistik från OECD och IMF vad avser de finanspolitiska stöden fram till hösten 2020 ställts samman. Som framgår var omfattningen i de flesta länderna 5–7 procent av BNP, med Tyskland och USA i topp. Den höga siffran för USA förklaras av avsaknaden av socialförsäkringssystem och andra automatiska stabilisatorer varför mer insatser gjordes som direkt inkomststöd till hushållen.

Figur 16. Stödåtgärder som andel av BNP 2020.

Källa: OECD och IMF.¹⁷

Till detta kommer i flertalet länder mycket expansiva budgetar för kommande år med ökade offentliga investeringar och konsumtion, samt stöd till privata investeringar och sysselsättningar. I Sverige uppgår de extra satsningarna för 2021 till cirka 100 miljarder kronor enligt regeringens budgetproposition. De totala finanspolitiska effekterna är således ytterligare större än diagrammet ovan visar. Samtidigt består stöden både av budgetpåverkande stöd och åtgärder som så småningom ska betalas tillbaka, främst insatser för att stärka företagens likviditet, till exempel genom garantier, lån och förlängda betalningstider. Det krävs därför försiktighet vid jämförelser av de olika stödpaketens storlek.

Utöver insatser på nationella nivå, har mycket omfattande stödinsatser även gjorts av EU. De redan gjorda åtgärderna uppgår till cirka 540 miljarder euro, med tonvikt på tre olika delar. Upp till 100 miljarder euro kan ges som stöd för högre arbetslöshet inom ramen för ”det tillfälliga stödinstrumentet för att minska risken för arbetslöshet i en krissituation” (SURE), som inrättades i maj 2020. Ytterligare 200 miljarder euro ges som lånegarantier genom Europeiska Investeringsbanken och 240 miljarder euro ges i krisstöd inom ramen för Europeiska Stabilitetsmekanismen. Därutöver har ECB fått mandat för upp till 750 miljarder euro i stödköp av obligationer.

För att underlätta återhämtningen har EU vidare fattat beslut om en återhämtningsfond och en återhämtningsplan, kallad Next Generation EU, om totalt 750 miljarder euro, vilket motsvarar cirka fem procent av EU-ländernas sammanlagda BNP. Syftet är att stödja återstarten och samtidigt ställa om ekonomierna i riktning mot grön och digital tillväxt med fokus på Europas internationella konkurrenskraft. Paketet

¹⁷ Statistiken är inte helt jämförbar, eftersom vissa länder redovisar stödets omfattning som andel av BNP, medan andra anger den finanspolitiska expansionseffekten.

är en blandning av bidrag och lån till de enskilda medlemsländerna och finansieras huvudsakligen genom en EU-gemensam upplåning, för första gången i EU:s historia. Enligt planen ska detta paket vara återbetalt först 2058 genom en kombination av tillväxt, inbetalningar och en ny beskattningsrätt för EU. Hur denna nya beskattningsrätt ska utnyttjas är dock i dagsläget oklart och det går inte med säkerhet att säga att det verkligen blir några ”EU-skatter”.

Enligt regeringens bedömning från april 2021 beräknas de budgetpåverkande åtgärderna som beslutats i Sverige omfatta cirka 420 miljarder kronor, vilket motsvarar omkring 14 procent av de totala statsutgifterna. Av de beslutade stöden avser drygt 180 miljarder olika typer av stöd till företagen. I detta inräknas 59 miljarder kronor för korttidsarbete, eller korttidspermitteringar (vilket är den enskilt största stödformen och som i slutänden går till hushållen) och resterande kriskostnader avser olika stöd till kommuner, regioner, ideell sektor samt direkta stöd till hushåll (a-kassa, sjukersättning mm).

Detta avser dock den maximala omfattningen av beslutade, inte av utbetalade stöd. Av de beslutade stöden till företag har hittills cirka hälften betalats ut, drygt 90 miljarder kronor. Detta beror delvis på att vissa stöd inte har kommit att behövas, men dessvärre också på ett snårigt regelverk och senfärdighet i utbetalningarna som gjort att många företag som haft behov av stöden inte kunnat utnyttja dem (se mer nedan). I Tabell 2 sammanfattas beslutade ramar och utnyttjande för de viktigaste företagsstöden sammantaget för åren 2020 och 2021.¹⁸

Tabell 2. Olika företagsstöd för åren 2020 och 2021 sammantaget – beslutat och uttaget.

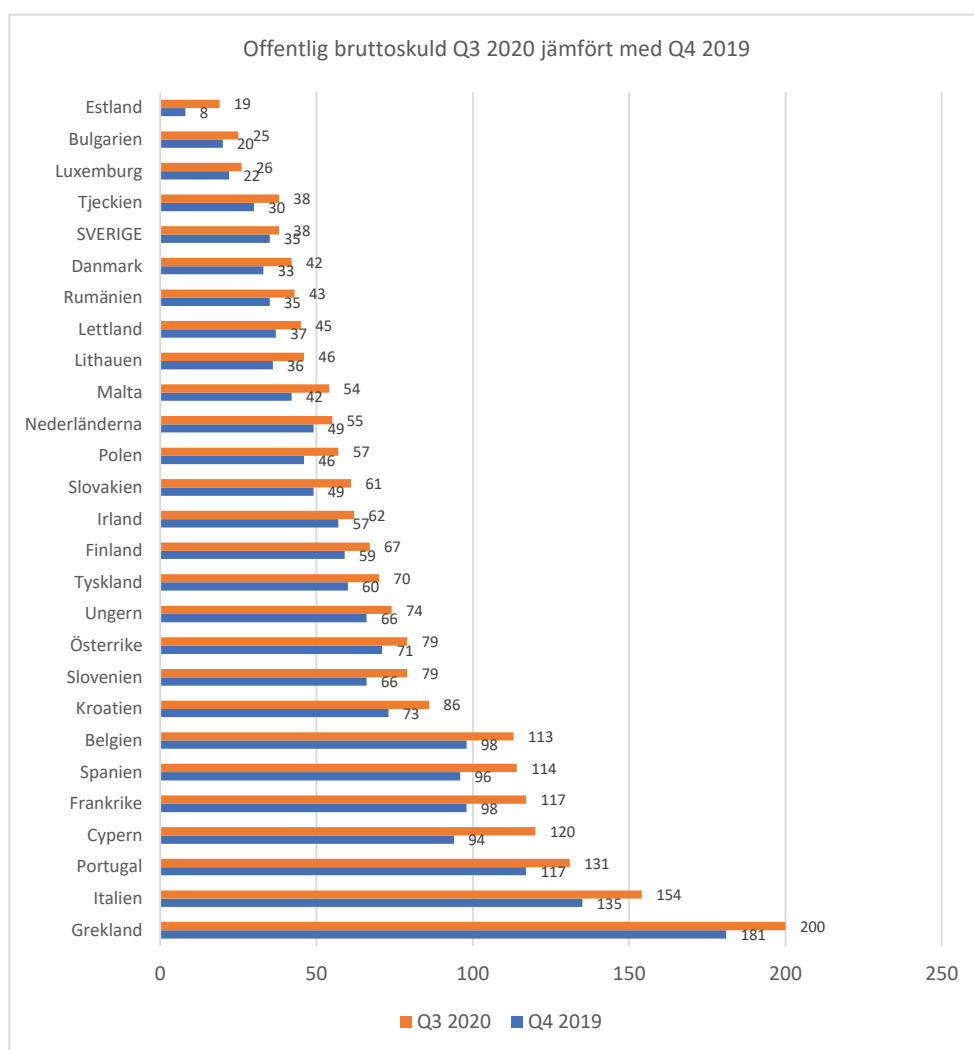
	Nuvarande prognos (mdkr)	Kostnad hittills (mdkr)
Omställningsstöd, omsättningsstöd, med mera	54,2	6,6
Arbetsgivaravgifter	33	28
Sjuklön, hyresstöd	34,4	24,7
Summa stöd till företag (ej KTA)	121,6	59,3
Korttidsarbete (KTA)	58,9	32,4
Summa stöd till företag (inkl. KTA)	180,5	91,7

¹⁸ Tillväxtanalys har gjort en sammanställning av stöd som helt eller delvis gått till företagen. Sammantaget kan 14 olika stödformer identifieras:

- Utökat statligt ansvar för sjuklönkostnader
- Kreditgarantier till flygföretag med anledning av coronaviruset
- Rekapitalisering av SAS
- Anstånd med inbetalning av skatt och avgifter
- Statligt stöd vid korttidsarbete
- Statliga kreditgarantier – ”företagsakuten”
- Nedsatta arbetsgivaravgifter
- Nedsatta egenavgifter
- Utökade möjligheter till avsättning till periodiseringsfond
- Utökade lånemöjligheter till företag genom ALMI
- Utökade exportkredit- och rörelsekreditgarantier
- Statligt stöd till hyresvärdar för rabatt på hyra
- Omställningsstöd till företag med omsättningstapp
- Ersättning till upphörande av fiskeverksamhet
- Stödpaket till kulturföretag

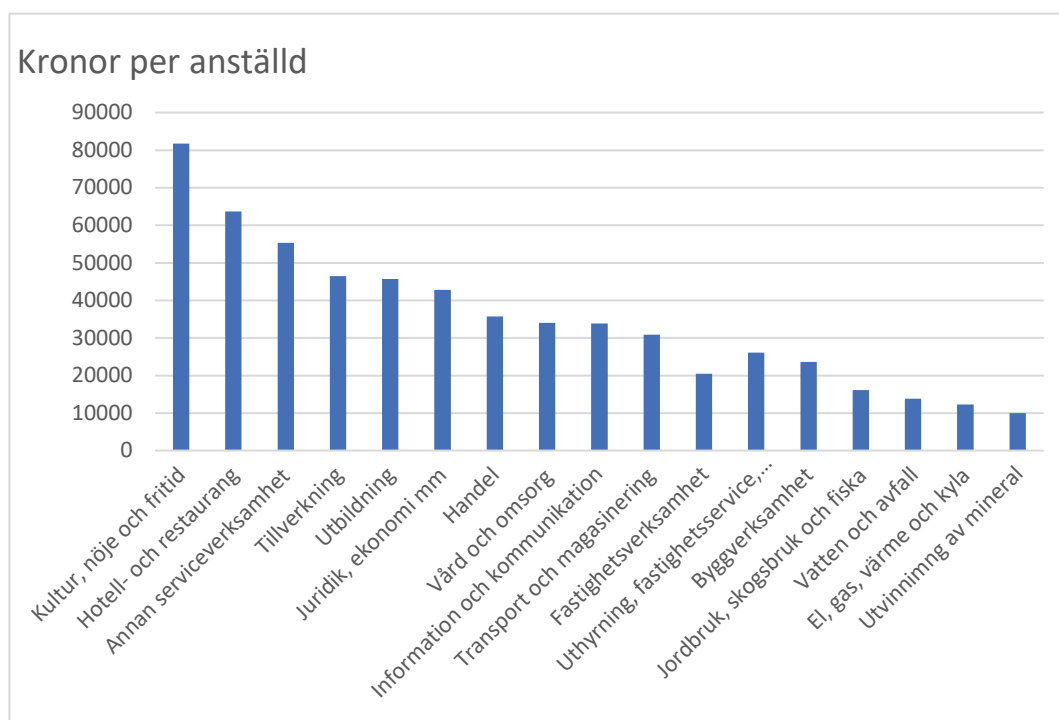
Till detta kommer åtgärder som inte har direkt budgetpåverkan. Dessa kan i huvudsak delas in i två kategorier, lånegarantier och skatteanstånd. Garantierna uppgår till maximalt 300 miljarder kronor. Andra likviditetsförstärkningar, där skatteanstånd ingår, beräknas till omkring 689 miljarder kronor.

Ett bättre sätt att belysa storleken på de insatser som gjorts är att titta på den offentliga skuldens utveckling. Som framgår av Figur 17 ökade den svenska bruttoskulden med 3 procentenheter under de tre första kvartalen 2020, vilket var mindre än i något annat EU-land.

Figur 17. Offentlig bruttoskuld och dess ökning under de tre första kvartalen 2020.

Det finns, av naturliga orsaker, en koppling mellan hur hårt drabbade sektorerna varit och mängden utbetalade stöd, vilket framgår av Figur 18 som avser tiden fram till senhösten 2020. Högst stöd per anställd har gått till kultursektorn och hotell- och restaurangsektorn.

Figur 18. Stöd per anställd i olika branscher.

Källa: Finansdepartementet.

4 Konsekvenserna av krisen

4.1 Redan stor statlig skuldsättning växer under krisen

Kombinationen av lägre tillväxt och stora statliga stödprogram är att många länders offentliga skuld växt kraftigt, som framgick i Figur 17. Redan före krisen hade många länder en offentlig skuld kring eller över 100 procent av BNP. USA och Japan, som har offentliga skulder på 140 respektive över 200 procent av BNP, finns inte med i diagrammet. En stor och växande andel av den statliga skuldsättningen ägs numera av centralbankerna. I realiteten har alltså stödprogrammen finansierats genom att centralbankerna ”tryckt pengar”.

Den stora ökningen av offentlig skuldsättning reser en rad frågor:

- Hur stor är risken för nya finansmarknadskrascher om förtroendet för möjligheterna att återbetala skulderna minskar?
- Hur stor är risken att inflationen ökar eller att skuldsättningen leder till snabbt växande tillgångspriser på aktier och bostäder som, till exempel, kan leda till mer ojämlik förmögenhetsfördelning, sämre fungerande bostadsmarknader?
- Vad händer om räntorna stiger?
- Hur påverkas möjligheterna att agera om en ny pandemi eller annan kris bryter ut inom de kommande fem åren?
- Hur stor börda är det rimligt att lägga på kommande generationer vad avser skulderna?
- Hur stort steg mot ett mer federalt Europa innebär en gemensam EU-upplåning och en tilltagande diskussion om beskattningsrätt för EU? Hur ska den allt viktigare Europapolitiken hanteras?

Avgörande för att hantera de problem som växande offentlig skuldsättning för med sig, är en hållbar tillväxt. Risken är dock stor att den ökade skuldsättningen leder till höjda skatter, som tvärtom skadar tillväxten. Betydelsen av tillväxtbefrämjande ekonomisk politik kan inte överdrivas.

Såväl stödinsatser som andra ekonomisk-politiska insatser måste därför syfta till investeringar som höjer den långsiktiga tillväxten, snarare än att stimulera konsumtion i hushåll och offentlig sektor. Det är mycket viktigt att krisinsatserna, till

exempel EU:s återhämtningsfond, inte slängs i ”svarta hål” i ländernas budgetar, eller att krisen används som en ursäkt för att inte åtgärda långsiktiga strukturproblem. En oförsiktig stödpolitik, med inslag som inte bidrar till, eller till och med skadar, konkurrenskraften, eller som försämrar incitamenten för investeringar och arbete, kan undergräva EU-samarbetets legitimitet. Det gäller särskilt om finansieringsansvaret är oklart, och sprids över alla medlemsländerna.

Vissa av de svenska åtgärderna har varit mindre väl avvägda i ett tillväxtperspektiv, eftersom de haft fokus på att hålla uppe hushållens inkomster via högre a-kassa och sjukersättning. På kort sikt kan detta försvaras, och har sannolikt varit nödvändigt, men risken är stor att de nya ersättningsnivåerna och mindre strikta kvalificeringsreglerna blir kvar även efter krisen. Då försvagas incitamenten att arbeta. Så snart det är möjligt måste reglerna återställas, så att arbetslinjen värnas.

4.2 Konsekvenserna för hälso- och sjukvård

Spridningen av Covid-19 i Sverige började någon gång tidigt under 2020, men påverkade inte vården i mer betydande utsträckning förrän en bit in i mars, med sin kulmen under våren. Den ekonomiska kris som följt både av själva smittspridningen och av de åtgärder som vidtagits för att minska smittspridningen, har inneburit en påfrestning för kommuner och regioner, både på kostnads och intäktssidan. Kostnaderna – främst för sjukvården – har stigit, samtidigt som skatteintäkterna har minskat. För att mildra krisen har staten skjutit till stora belopp till kommunsektorn. Dessutom har stöd till företag och hushåll gjort att skattebortfallet mildrats.

Med det statliga stödet ser det alltså ut som att regionerna ekonomiskt kan hantera den akuta fasen. Men hur ser det ut på sikt? Svaret måste bli att det inte ser hållbart ut. Den demografiska utvecklingen har blivit allt mer svårhanterlig. Behoven ökar som en följd av stark befolkningsökning, där andelarna yngre och äldre ökar mest, grupper med störst behov. Samtidigt minskar andelen i arbetsför ålder, vilket gör att skatteunderlaget försvagas. Effekterna förstärks under innevarande decennium när dessutom antalet äldre ökar.

Sjukvården står därmed inför en situation där två saker behöver ske samtidigt. Dels behövs åtgärder för att de närmaste åren klara påfrestningen från covid-19, inklusive den vårdskuld som byggts upp, dels krävs insatser för att bygga långsiktig hållbarhet, i synnerhet för att klara innevarande decenniums stora ökning av antalet äldre. En effektivare offentlig sektor och ökad produktivitet behövs alltså.

För att klara ett stort antal personer svårt sjuka i covid-19 sattes under våren stora delar av annan vård på sparlåga. Planerade operationer ställdes in, liksom kontroller och återbesök. Neddragningen förstärktes av att människor undvek att söka vård, av rädsla för att smittas och för att bidra till att vården skulle kunna maximera sin förmåga att hantera covid-19.

Det gör att en vårdskuld byggts upp. Antalet som väntar på olika behandlingar ökat drastiskt, med effekten att redan långa väntetider blivit ännu längre. Till det kommer

att många personer lider av symptom lång tid efter att den akuta covid-19-infektionen upphört, och därmed har omfattande rehabiliteringsbehov och nedsatt arbetsförmåga under lång tid. Kunskapen är ännu begränsad både om hur sådan långtids-covid-19 utvecklas och hur vanliga olika symptom är. Inte heller effekten av inställda kontroller, screening och av minskat vårdsökande är lätta att bedöma. Det kommer sannolikt att resultera i att personer med exempelvis cancer får sin behandling i ett senare skede med sämre förutsättningar för bra resultat. Det kan även gälla för hjärtproblem och psykisk ohälsa, liksom för andra hälsotillstånd. Till det kommer att ohälsan kan ha ökat som en följd av social isolering, sämre ekonomi och stigande arbetslöshet.

4.3 Internationell handel och samarbete, både brister och framgångar

Erfarenheterna från krisen av hur internationella samarbeten har fungerat är blandade. På forskningsområdet har ett unikt samarbete bedrivits, som bland annat gjort att nya vacciner tagits fram med unik snabbhet, på mindre än ett år. Det hade inte varit möjligt utan nära internationellt samarbete mellan forskare och forskningsinstitutioner, stater och mellanstatliga organisationer och privata läkemedelsbolag.

Samtidigt som det vetenskapliga samarbetet snarast tycks ha gynnats av krisen, har handel och flera ekonomiska samarbeten, bland annat EU-samarbetet, tidvis utsatts för stora påfrestningar. Den internationella handeln försvårades kraftigt under krisens första månader. Fabriker i Kina och på andra håll stängdes. Varutransporter fastnade vid gränserna och personrörligheten begränsades. Smittan och de restriktioner som infördes skapade produktionsproblem och logistiska svårigheter.

Krisen har förvärrats av de handelsrestriktioner som infördes under krisens första månaderna. Flera länder införde exportrestriktioner för vitala produkter. Tvärtemot det avsedda syftet, torde det ha försämrat möjligheterna att bekämpa pandemin, eftersom restriktionerna bidrog till att förvärra problemen i leveranskedjorna. En del av dessa restriktiva åtgärder är fortfarande i kraft.¹⁹ EU har dessutom i år infört nya restriktioner, denna gång specifikt för coronavaccin.²⁰ Den vanligaste formen av intervention var dock olika former av statsstöd. Statsstöd stänger inte en marknad men snedvrider konkurrensen.

Det är svårt att bedöma hur stor effekten har varit av de handelsstörande åtgärderna, men en enkät genomförd av Svenskt Näringsliv bland svenska företag ger vissa indikationer om problemens omfattning.²¹ Bland problem som rapporterats fanns längre leveranstider (55 procent), brist på varor och tjänster (36 procent), fördyringar (16 procent) samt svårigheter att flytta personal över gränserna (16 procent). Sannolikt kommer många företag, särskilt de större, att göra förändringar för att minska risken

19 Källa: Global Trade Alert <https://www.globaltradealert.org/reports/60>

20 Exporttillstånd för covid-19-vaccin | Kommerskollegium

21 https://www.svensktnaringsliv.se/english/no-reshoring-in-sight-for-swedish-firms_1162810.html

att drabbas av denna typ av störningar i framtiden, till exempel genom ökad lagerhållning och genom att minska beroendet av enskilda leverantörer.

EU-samarbetet har utsatts för påfrestningar, när medlemsländerna utan samordning stängt gränser och infört exporthinder. Samtidigt har beslut fattats om omfattande gemensam krisbekämpning, som diskuterats i avsnitt 3.4 ovan.

EU har därmed tagit ett steg mot ökad överstatlighet. Sverige har under hela krisen agerat bromskloss. Ledande politiker har deklarerat att Sverige vill vara snålast i unionen. Frågan bör ställas om denna inställning är hållbar. Hur vill Sverige att unionen ska utvecklas? Kan vi påverka utvecklingen om vi uppfattas som att vi egentligen inte vill att unionen ska utvecklas alls? Erfarenheten från det europeiska samarbetet under hela efterkrigstiden, är att varje kris leder till ”en allt fastare sammanslutning mellan de europeiska folken” – ”ever closer union”. Även denna gång kan krisen förväntas leda till ökad integration. Den fråga svenska beslutsfattare ställs inför är om Sverige ska ställa sig utanför ytterligare delar av EU-samarbetet, eller om vi istället ska ta steg in mot det europeiska samarbetets kärna.

5 Framtidsspaning och policyslutsatser

Vi ser ännu inte slutet på pandemin och den ekonomiska kris som blivit följden. Stora förhoppningar knyts till de vaccinationsprogram som nu inletts, men dels är programmen förenade med stora produktionsmässiga och logistiska svårigheter när flera miljarder människor ska vaccineras, dels är det ännu för tidigt att säga hur effektivt och långvarigt skydd vaccinerna ger. Vi vet alltså inte när och hur snabbt det går att återgå till mer normala levnadsmönster.

Det går inte heller att dra säkra slutsatser om i vilken utsträckning förändringar som pandemin orsakat i mänskligt beteende kommer att bli permanenta. Detta, tillsammans med andra osäkerhetsfaktorer, gör det mycket svårt att göra prognoser om den ekonomiska utvecklingen. Vi bör dock redan nu fundera över vilka slutsatser som kan dras, dels för den kommande hanteringen av denna kris, dels för att förbättra vår beredskap inför kommande kriser.

5.1 Lärdomar av åtgärderna

En lång diskussion kommer att följa om vilka åtgärder som varit välavvägda och vad som borde ha gjorts annorlunda – både avseende smittkontroll och åtgärder för att mildra den ekonomiska krisen. En uppenbar slutsats är dock att många av de åtgärder som genomförts i Sverige och andra länder har varit helt nödvändiga både för att rädda liv och för att rädda ekonomins funktion. Några slutsatser kan dras avseende de ekonomiska åtgärderna:

1. En lärdom är att det är viktigt att politiska beslut om **nedstängningar och andra restriktioner** snabbt följs upp av beslut om **stödinsatser** till företag och personer som drabbas av restriktionerna. Här finns betydande brister i Sverige både vad gäller hur snabbt besluten kommit och hur tydliga de varit. Ett typfall är osäkerheten om omställningsstöden gällde för enskilda näringsidkare.
2. En andra slutsats är att det är viktigt att **stödsystemen utformas utifrån företagens verklighet** och att systemen också fungerar för små företag. Här fanns stora brister, eftersom många regler varit krångliga. Ännu tydligare gäller det de ökade lånemöjligheterna och garantierna eftersom de bygger på tanken att företagen i denna typ av kris skulle vara beredda att öka sin skuldsättning, trots den närmaste totala osäkerheten som rådde i krisens inledningsskede. En högre skuldsättning, som dessutom i många fall skulle kräva en personlig borgen och säkerheter, kan

snarare bli en belastning för företagaren om krisen skulle bli lång, speciellt om andra stödssystem inte är på plats. Ett annat problem är att ett efterfrågetapp i vissa sektorer inte kan hämtas tillbaka senare, till exempel hotell och restaurang liksom för delar av handeln. Det gör att benägenheten att utnyttja anstånd eller att öka skuldsättningen är liten i sådana sektorer. Stödssystemen borde därför utformas med hänsyn taget till olika efterfrågemönster i skilda verksamheter och branscher.

3. En tredje slutsats är att utbetalningar och **beslut måste ske snabbare**. Här har brister varit påtagliga. På många punkter har dessutom stödinsatserna varit så komplicerat utformade att många företag inte kunnat använda dem, antingen för att de fallit utanför tillämpningen av reglerna, eller för att de inte kunnat hantera en byråkratisk ansökningsprocess.
4. En fjärde slutsats är att det kan skapa bekymmer när regering och myndigheter har givit råd och rekommendationer, snarare än att utforma tydliga regler. Det har dels inneburit att ett stort ansvar för att minska smittspridningen lagts på enskilda näringsidkare, som sällan har den kompetens som krävs för att avgöra vilka åtgärder som är adekvata, dels att det har blivit svårt att utforma ett rimligt ersättningssystem för drabbade företagare. Staten har ju inte förbjudit verksamheten, utan istället givit en stark rekommendation till kunderna att utebli. Ett **regelsystem måste utformas som tydligt kopplar en rätt till ersättning för näringsidkare som drabbas av statliga beslut eller rekommendationer i en kris**.

En tydlig indikation på de olika åtgärdernas effektivitet och användbarhet för företagen framgår av tabellen nedan. I vilken utsträckning de olika stöden faktiskt används varierar. I vissa fall är användningen hög. Hittills har till exempel 32 miljarder kronor beviljats i korttidspermitteringar. Däremot är lånen via Statens företagsakut väsentligt mindre använda. Till och med den 9 april 2021 hade 2,6 miljarder kronor beviljats i sådana lån, trots att taket för garantierna har satts till 150 miljarder kronor.

Tabell 3. Exempel på användning av olika stöd (miljoner kronor).

	Beviljat	Budgeterat	Kommentar
Korttidspermittering	32 400	58 900	Beviljat belopp t.o.m. 2020-12-31
Statens företagsakut	2 600	150 000	Beviljade lån t.o.m. 2021-04-09
Anstånd skattekontot	47 100	669 000	Beviljat belopp t.o.m. 2020-04-09

Källa: Respektive myndighet.

En ytterligare slutsats är att det är viktigt att stöden utvärderas och att staten ställer krav på utbetalande myndigheter att samla in data som gör det möjligt för oberoende aktörer att utvärdera stöden, processen för att hantera dem samt de effekter som stöden genererat. Ur ett utvärderingsperspektiv är det även av intresse att få data över företag som sökt men ej blivit beviljade stöd.

5.2 Lärdomar inför nästa kris

Coronapandemin är inte den första och inte heller den sista pandemin. Det finns därför skäl att lära sig av erfarenheter och göra förberedelser som gör att världen är bättre förberedd nästa gång. Slutsatserna kommer inte alltid att vara uppenbara, varken på global nivå eller för svensk del.

Coronakommissionens första delbetänkande²² behandlar hur arbetet för att begränsa smitta bedrivits inom äldreomsorgen. Kommissionens slutsats är att den avgjort viktigaste förklaringen till de många dödsfallen inom äldreomsorgen varit den allmänna smittspridningen i samhället. Strategin att tillåta begränsad smittspridning och samtidigt fokusera på att skydda äldreboenden underkänns alltså fullständigt. I förhållande till nivån på smittan har Sverige inte varit sämre än de flesta andra länder på att skydda de äldre, utan ungefär genomsnittligt.

Kommissionen riktar dock på flera punkter hård kritik mot hur arbetet bedrivits. Tillgången på skyddsutrustning har brustit. Systematisk testning har inte genomförts. Möjlighet att dela upp smittade och icke smittade har saknats. En slutsats är också att storleken på boendena haft betydelse, på så vis att andelen smittade och döda varit större i stora boenden. Vidare har tillgången på adekvat medicinsk kompetens, läkare och sjuksköterskor, brustit. Empiriskt stöd saknas dock för att till exempel bemaningen i form av personaltätheten har haft betydelse för smittspridningen. Inget tyder heller på att det finns några skillnader i Sverige mellan olika driftsformer.²³

I diskussionen om den svenska hanteringen av pandemin har vår decentraliserade förvaltningsmodell, med förhållandevis självständiga myndigheter och betydande kommunal självstyrelse, lyfts fram som ett problem. En internationell utblick ger dock svagt stöd för att graden av centralstyre skulle påverka hur hårt coronaviruset slagit. Storbritannien, som har ett enhetligt och helt statligt styrt sjukvårdssystem har, till exempel, inte hanterat smittan bättre än Tyskland, som är en federal stat och som har ett sjukvårdssystem uppbyggt genom försäkringslösningar.

²² *Äldreomsorgen under pandemin*. SOU 2020: Delbetänkande från Coronakommissionen (S 2020:09). (2020). Norstedts Juridik AB.

²³ *Analys av skillnader i överdödlighet mellan äldreboenden i privat och kommunal regi under Coronakrisen*. (2020). Sirona, november. Tillgänglig: <https://www.sironagroup.se/analysoverdodlighet/> Läst: 2021-02-05

Nästa stora kris som drabbar Sverige eller världen kan dock vara något helt annat än en pandemi. Några exempel på händelser som kan orsaka kriser är följande:²⁴

- **Kraftiga naturkatastrofer.** Naturkatastrofer, såsom bränder, stormar, isstormar, elektromagnetiska stormar²⁵ eller översvämningar, kan få allvarliga konsekvenser. Den pågående klimatförändringen gör sannolikt extrema väderhändelser vanligare.
- **Militära konflikter och andra hot från stater eller terroristorganisationer.** Militära konflikter kan ha stor påverkan, även för länder som inte är direkt inblandade. Det illustreras av den så kallade arabiska våren, som bestod i en rad uppror med inledning 2010. Så småningom ledde den fram till det syriska inbördeskriget, som inleddes 2011. De migrationsströmmar som uppkom, dels som en följd av dessa oroligheter, dels av andra skäl, ledde till stora påfrestningar i flera länder, däribland Sverige. Turkiets agerande visar hur flyktingströmmar kan användas som ett politiskt vapen. Andra potentiella kriser är hot om användning av kärnvapen, cyberangrepp eller användning av biologiska eller kemiska vapen.
- **Industrikatastrofer och liknande.** Större utsläpp, en kärnteknisk olycka eller ett dammbrott kan få svåra konsekvenser.
- **Teknologier som spårar ur.** Det skulle kunna ske om, till exempel, ett system för artificiell intelligens löper amok eller genom att nya biologiska vapen av misstag orsakar skada. Avancerade tekniska system är också utsatta för antagonistiska hot.
- **Politiska kriser som hotar demokratin och den liberala världsordningen.** Händelserna efter 2020 års presidentval i USA – den förlorande kandidatens vägran att acceptera valutslaget och angreppet på kongressen – har visat att även länder som vi uppfattar ha mycket stabila demokratiska politiska system kan drabbas av allvarliga, systemhotande kriser. Ett annat hot kan vara om ett centralt EU-land skulle utvecklas i odemokratisk riktning, vilket skulle kunna få hela EU-bygget att skaka i sina grundvalar. Även en ytterligare upptrappning av handelskonflikten mellan USA och Kina kan få betydande konsekvenser.

En del i att förbättra möjligheten att hantera kriser består i att bättre försöka förutse och bedöma olika risker och att genomföra konsekvensanalyser. System kan skapas för ”tidig varning”. Det är också möjligt att förbättra beslutssystem och instrument för att hantera okända och oförutsedda händelser.²⁶ Eftersom möjligheten att förutse vilka typer av kriser som kan drabba oss är begränsad, behövs ”generiska krisförberedelser”, det vill säga förberedelser som ökar förmågan att undvika eller hantera

24 Flera av exemplen är hämtade från *Economist*. (2020). "The world should think better about catastrophic and existential risks." June 25th edition.

25 En sådan händelse inträffade 1859, och slog då ut delar av telegrafnätet. Den elektriska ström som genererades i telegraftrådarna var tillräckligt stark för att sätta eld på pappren i telegraferna. Om den inträffade idag skulle den kunna slå ut elnät, satelliter och informations- och kommunikationsteknik. Solforskare uppskattar sannolikheten för en lika stor geomagnetisk storm under det kommande decenniet till cirka en på tio. En effekt av en geomagnetisk storm kan vara att transformatorstationer förstörs. Typiskt tar det sex till tolv månader att ersätta en sådan. Slås en stor del av världens transformatorstationer ut samtidigt är dessutom produktionskapaciteten begränsad. Världens elsystem skulle alltså kunna slås ut för en tid av ett eller flera år. Odenwald, Sten F. och James L. Green (2008). "Bracing the Satellite Infrastructure for a Solar Superstorm." *Scientific American*, August 2008.

26 Scoblic, J. Peter och Philip E. Tetlock (2020). "A better crystal ball". *Foreign Affairs*. Vol. 99, No 6, s. 10-18, Weber, Elke U. (2020). "Heads in the sand", *Foreign Affairs*. Vol. 99, No 6, s. 20-26.

många olika typer av kriser. En sådan förberedelse är att säkerställa att statsfinanserna klarar en rejäl påfrestning. Både finanskrisen och pandemikrisen har tydliggjort vilken styrka det är för Sverige att vi har ett väl fungerande ekonomisk-politiskt ramverk och låg offentlig skuldsättning.

Den pågående krisen har däremot visat att vår allmänna beredskap brister. Det pågående arbetet med att återuppbygga den civila beredskap som tidigare funnits måste bedrivas med kraft och utifrån de erfarenheter som nu vinnas. Bör vi, till exempel, åter bygga upp krislager av viktiga förnödenheter? En viktig fråga är hur det allmänna bättre ska kunna samarbeta med privata företag. I flera fall har företag som ställt om sin produktion, till exempel för att producera skyddsutrustning, mött stora problem i kontakter med godkännande myndigheter liksom med möjliga avnämare inom vård och omsorg. Ett effektivare samarbete med privata företag kan öka möjligheterna till anpassning vid en kris, samtidigt som kostnaderna kan begränsas.

Vårt system för politiskt beslutsfattande har också visat sig otillräckligt förberett för en civil kris. Medan grundlagarna har särskilda regler för beslutsfattande vid krig och krigsfara, saknas särskilda bestämmelser för andra krissituationer. Därför tvingades riksdagen över en helg uppfinna en ordning som möjliggör beslutsfattande med ett mindre antal riksdagsledamöter på plats i riksdagshuset. Regeringen har också menat att lagstödet för att införa ändamålsenliga restriktioner är för svagt. Därför har en tillfällig covid-19-lag som ska möjliggöra fler smittskyddsåtgärder stiftats, efter kort beredningstid och med snabbbehandling i riksdagen. Dessa improvisationer har bidragit till osäkerheten kring både vilka restriktioner som gäller och stödsystemens utformning, vilket skapat ytterligare svårigheter för företag att planera hur de ska kunna ta sig igenom krisen. Efter krisen finns skäl att se över behovet av att permanent införa en särskild beslutsordning under andra kriser än krig och krigsfara. Riksdagen har redan påbörjat ett sådant arbete genom att en utredning tillsatts för att se över arbetsformerna under kris.

Omfattande kritik har framförts angående avsaknad av tydligt regelverk för ersättning till företag som drabbas. Som framhållits ovan har stödåtgärderna presenterats efter att de restriktiva åtgärderna vidtagits och ofta varit otillräckliga. Otydlighet och osäkerhet om tillämpningen av reglerna har skapat ytterligare problem. De negativa ekonomiska effekterna av restriktiva åtgärder har därmed blivit onödigt stora. Utifrån de erfarenheter som vunnits, måste bättre och mer förutsägbara regler utformas, redan innan nästa kris inträffar.

Kostnader för krisförberedelser måste balanseras mot de skador och kostnader som kan undvikas. Att förbereda sig för varje tänkbar katastrof eller kris skulle generera oerhörda kostnader. Det är därför viktigt att vara tydlig i analysen av vilka krisförberedelser som görs. Det kan vara viktigt att definiera vilka typer av störningar som måste accepteras under extrema omständigheter.

5.3 Politik efter pandemin

Krisen innebär att gamla sanningar har behövt omprövas, men frågan är om inte den verkliga lärdomen är att världen förändras mindre än vi tror. Insikten om hur sårbara vi är, har lett till ett brutalt uppvaknande.

Många gamla sanningar kommer också att bestå. Det finns, till exempel, skäl att tro att den offentliga skuldsättningen inte hur länge som helst kan växa snabbare än BNP, att räntor någon gång kommer att stiga, att ökad penningmängd och stigande tillgångspriser kan leda till inflation och att höga skatter kan dämpa tillväxten. Erfarenheten från krisen är också att väl beprövade åtgärder – en fungerande krisberedskap, klassiska konjunkturstimulanser, automatiska stabilisatorer och stöd till företag för att behålla arbetskraft – är de åtgärder som fungerat bäst. Vi måste lära oss av krisen och de åtgärder som vidtagits, och lära av de bästa, men vi får inte tro att sådant som var rätt före krisen plötsligt blivit fel.

Krisen innebär att det finns ett mycket starkt behov av ökade investeringar och sysselsättning. En ökad konkurrens mellan länder om investeringar, kapital och talanger, en snabb strukturomvandling och nya konsumtionsmönster, gör att kraven på företagande, innovationer och ett bra företagsklimat ökar. Detta leder också till nya krav på utbildningssystemen och på arbetsmarknads flexibilitet.

Vid utformningen av den ekonomiska politiken krävs vaksamhet mot strävanden att bevara det bestående inom näringslivet. Krispolitiken måste successivt fasas ut, i medvetenhet om att alla företag inte kommer att överleva. Den nödvändiga politiken för att mildra krisens effekter får inte hindra en tillväxt drivande ”kreativ förstörelse” där resurser kan frigöras från olönsamma företag till tillväxtbranscher. Vaksamhet krävs så att vi inte blåser konstgjort liv i ”zombieföretag”.

Avslutningsvis, är det viktigt att slå fast att coronakrisen inte är en kris för marknads ekonomin. Däremot har krisen inneburit stora påfrestningar. Debatten om ekonomisk och social jämlikhet kan komma att ta ytterligare fart. I den diskussionen är det avgörande att inte tappa bort att höga skatter och generösa ersättningssystem kan hämma tillväxten och skapa fattigdomsfällor. Insatser för ökad jämlikhet får inte undergräva de välståndsskapande krafterna – arbete, investeringar och företagande.

Staten har under pandemin tagit ett stort ansvar för att hålla uppe konsumtion, sysselsättning och investeringar. Det är viktigt att de ökade statliga åtagandena rullas tillbaka så snart ekonomin åter börjar fungera normalt. Risken är stor att erfarenheterna av krisen i stället, felaktigt, tolkas som ett argument för att expandera den offentliga sektorn. På samma sätt måste den internationella ordningen för handel och samarbete värnas.

www.svensktnaringsliv.se

Storgatan 19, 114 82 Stockholm

Telefon 08-553 430 00

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma, 2021